МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту
В.о. завідувача кафедри публічного
управління та державної служби,
к.держ.упр., доцент
_____ Л.В. Набока

БЕЗПЕКОВІ ВИМІРИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»
281 Публічне управління та адміністрування
28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець
здобувач 2 курсу, гр. ЗПУА-4-23 В.В. Боровський

Науковий керівник
д.ю.н., проф. Л.Ю. Величко

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ ВИМІРІВ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ 8
1.1 Сутність та функції громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки 8
1.2 Безпекові аспекти діяльності органів публічної влади у взаємодії з громадськістю 15
1.3 Методологія дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади 23
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У БЕЗПЕКОВОМУ ВИМІРІ 31
2.1 Нормативно-правове забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики 31
2.2 Проблеми та виклики безпекового виміру взаємодії громадськості та влади в Україні 41
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ 50
3.1 Пріоритети розвитку партнерства влади та громадськості у безпековій сфері в Україні 50
3.2 Механізми підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади 58
ВИСНОВКИ 67
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ 70

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах сучасних безпекових викликів і загроз, зумовлених як глобальними трендами, так і специфічними внутрішніми чинниками, проблема ефективної взаємодії між громадянським суспільством та органами публічної влади в Україні набуває особливої актуальності та значущості. Адже забезпечення національної безпеки, захист суверенітету і територіальної цілісності держави, демократичного конституційного ладу і громадянських прав людини можливі лише за умови консолідації зусиль держави та активної частини суспільства. Саме інститути громадянського суспільства відіграють вирішальну роль у мобілізації соціального капіталу нації, артикуляції та представленні інтересів різних соціальних груп, здійсненні громадського контролю за сектором безпеки.

Водночас, незважаючи на певний прогрес у розвитку взаємодії влади та громадськості в Україні протягом останніх років, все ще простежуються певні проблеми в комунікації та координації між органами влади та інститутами громадянського суспільства у безпековій сфері. Зокрема, спостерігається недостатній рівень довіри громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування, низька ефективність наявних механізмів участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики на національному та регіональному рівнях, відсутність дієвих важелів громадського контролю за діяльністю складових сектору безпеки. Ці та інші чинники знижують потенціал конструктивної співпраці держави та громадянського суспільства у безпековому вимірі, гальмують процеси демократизації безпекового врядування.

Особливої гостроти ці проблеми набувають в умовах триваючої російської агресії проти України, окупації частини української території. За цих безпрецедентних обставин ефективна безпекова взаємодія громадянського суспільства та органів влади набуває критичного значення для забезпечення стійкості держави та суспільства, мінімізації руйнівних наслідків агресії.

Протидія гібридним загрозам національній безпеці, забезпечення інформаційно-психологічної стабільності суспільства, підтримка оборонних спроможностей держави, реінтеграція тимчасово окупованих територій – ефективне вирішення цих нагальних завдань можливе лише шляхом синергії зусиль держави та патріотично налаштованої громадськості.

Таким чином, комплексне вивчення теоретичних засад та практичних аспектів оптимізації безпекової взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в Україні є актуальним науково-прикладним завданням у галузі публічного управління. Важливість цієї проблематики зумовлена як її високою соціально-політичною значущістю в сучасних умовах суспільного розвитку, так і недостатньою науковою розробленістю, фрагментарністю та певною застарілістю наявних механізмів та підходів. Системний аналіз сучасного стану безпекової взаємодії, виявлення основних проблем та перешкод на цьому шляху, напрацювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення її ефективності сприятиме зміцненню національної безпеки та стійкості України, дасть імпульс процесам демократизації публічного врядування у безпековій сфері.

Стан наукової розробки проблеми. Питання взаємодії громадянського суспільства та держави у безпековій сфері висвітлені у працях таких вітчизняних дослідників, як В. Абрамов, О. Пухкал, О. Резніков, Г. Ситник та ін. Роль громадськості у формуванні безпекової політики досліджували А. Павлов, В. Смолянюк. Механізми залучення громадян та їх об'єднань до процесу стратегічного планування у сфері національної безпеки вивчали В. Богданович, Р. Марутян, Ю. Мельник та ін.

Водночас, попри значний науковий доробок, механізми підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади в Україні досліджені недостатньо і потребують подальшого обґрунтування в умовах динамічного безпекового середовища.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів безпекової взаємодії

громадянського суспільства та органів влади в Україні.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі *завдання:*

– розкрити сутність та функції громадянського суспільства в контексті забезпечення нацбезпеки;

– проаналізувати безпекові аспекти діяльності органів публічної влади у взаємодії з громадськістю;

– визначити методологію дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади;

– охарактеризувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення участі громадськості у безпековій сфері;

– виокремити проблеми та виклики безпекового виміру взаємодії громадськості та влади в Україні;

– визначити пріоритети розвитку партнерства влади і громадськості у безпековій сфері;

– запропонувати механізми підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади.

Об'єктом дослідження є процес взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади у безпековій сфері.

Предметом дослідження є механізми підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади в Україні.

Методи дослідження. При написанні магістерської (кваліфікаційної) роботи використовувались наступні наукові методи пізнання:

– *структурно-функціональний* – для аналізу сутності та функцій громадянського суспільства та органів влади у безпековій сфері;

– *порівняльно-правовий* – для зіставлення норм чинного законодавства України та інших країн у сфері безпекової взаємодії;

– *статистичний* – для вивчення динаміки залучення громадськості до безпекової політики;

– *соціологічний* – для оцінки рівня довіри громадян до органів влади у безпековій сфері;

– *інституційний* – при розробці пропозицій щодо вдосконалення механізмів безпекової взаємодії;

– *стратегічний* – для визначення пріоритетних напрямів співпраці влади і громадськості у безпековій сфері.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення, висновки та рекомендації даної роботи доведені до рівня конкретних пропозицій і можуть бути використані:

В роботі Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України – результати дослідження можуть бути використані в частині вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює взаємодію органів публічної влади з громадянським суспільством у безпековій сфері. Зокрема, рекомендації щодо розвитку інституційних механізмів та комунікаційних платформ для забезпечення ефективної участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики держави.

В діяльності обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (об'єднаних територіальних громад) – запропоновані в роботі підходи та інструменти співпраці з інститутами громадянського суспільства можуть бути імплементовані на регіональному та місцевому рівнях публічного управління. Це дозволить підвищити залученість громадян та їх об'єднань до вирішення безпекових питань на місцях, зміцнити довіру населення до органів влади.

В роботі громадських об'єднань, волонтерських рухів, аналітичних центрів – висновки та рекомендації дослідження можуть бути корисними в частині підвищення спроможності та ефективності цих інститутів громадянського суспільства щодо участі в процесах формування та реалізації безпекової політики держави. Запропоновані механізми дозволять посилити вплив громадськості на прийняття управлінських рішень у безпековій сфері, контроль за діяльністю органів сектору безпеки.

В навчальному процесі закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців з публічного управління та адміністрування – теоретичні положення та

практичні кейси, наведені в роботі, можуть використовуватися в освітньому процесі. Зокрема, при викладанні дисциплін, пов'язаних з національною безпекою, державно-громадською взаємодією, демократичним врядуванням. Це сприятиме формуванню у майбутніх управлінців необхідних компетентностей щодо налагодження ефективної співпраці з інститутами громадянського суспільства у безпековому вимірі.

Інформаційну базу становлять: Конституція України, Закон України «Про національну безпеку», Стратегія національної безпеки України, щорічні послання Президента України, монографії та наукові публікації за темою дослідження, дані соціологічних опитувань, аналітичні та статистичні матеріали.

Структура роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та переліку джерел посилання.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ ВИМІРІВ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ

1.1 Сутність та функції громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, виступаючи водночас об'єктом захисту та суб'єктом безпекової політики. У науковому дискурсі сформувалося кілька підходів до розуміння сутності та функцій громадянського суспільства в контексті національної безпеки.

Прихильники ліберального підходу (Дж. Кін, Е. Гелнер) розглядають громадянське суспільство як автономну від держави сферу добровільної самоорганізації громадян, що слугує противагою державній владі та запобігає її надмірній концентрації [62; 9]. У такому розумінні громадянське суспільство виконує функцію демократичного контролю над сектором безпеки, забезпечуючи підзвітність силових структур та зменшуючи ризики зловживання владою. Водночас критики цього підходу (Б. Барбер) зауважують, що надмірна автономізація громадянського суспільства може призвести до фрагментації соціуму та ослаблення державних інститутів, що негативно позначиться на стані національної безпеки [1].

З позицій комунітаристського підходу (Ч. Тейлор, Р. Патнем) громадянське суспільство тлумачиться як сфера формування спільних цінностей та ідентичностей, що забезпечують соціальну єдність та стійкість до зовнішніх загроз [31; 25]. Відповідно, функціями громадянського суспільства в безпековому вимірі є зміцнення соціальної солідарності, патріотичне виховання

громадян, мобілізація колективних зусиль для захисту національних інтересів. Разом з тим, на думку опонентів (Н. Розенблюм), надмірний акцент на ціннісній гомогенності може призвести до пригнічення індивідуальних свобод та плюралізму, що суперечить демократичним принципам функціонування громадянського суспільства [27].

Таблиця 1.1 – Порівняння основних підходів до розуміння сутності та функцій громадянського суспільства в контексті національної безпеки

Підхід	**Ліберальний**	**Комунітаристський**	**Деліберативний**
Розуміння громадянського суспільства	Автономна від держави сфера самоорганізації громадян	Сфера формування спільних цінностей та ідентичностей	Простір раціонального публічного дискурсу та узгодження позицій
Функції громадянського суспільства в контексті національної безпеки	- Демократичний контроль над сектором безпеки; - Запобігання концентрації влади; - Представництво інтересів громадян	- Зміцнення соціальної солідарності; - Патріотичне виховання;- Мобілізація колективних зусиль для захисту національних інтересів	- Раціональне обговорення безпекових викликів; - Пошук консенсусних рішень; - Легітимація безпекової політики
Ризики та обмеження	- Фрагментація соціуму; - Ослаблення державних інститутів	- Пригнічення індивідуальних свобод та плюралізму	- Елітизація публічного дискурсу; - Складність досягнення консенсусу

Джерело: розробка автора.

Деліберативна модель (Ю. Габермас, Е. Гутман) інтерпретує громадянське суспільство як простір раціонального публічного дискурсу, спрямованого на критичне обговорення суспільно значущих проблем та вироблення консенсусних рішень [12; 11]. З точки зору безпеки, це передбачає активну участь інститутів громадянського суспільства в обговоренні безпекових викликів, пошуку оптимальних шляхів реагування на загрози, а також легітимацію прийнятих владою рішень через механізми громадського діалогу. Втім, скептики (Д. Мюллер) звертають увагу на ризики елітизації публічного дискурсу та складність досягнення суспільного консенсусу в умовах ціннісної фрагментації

та конфлікту інтересів [21].

Узагальнюючи наявні підходи, можна стверджувати, що роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки є багатоаспектною та поєднує функції демократичного контролю, ціннісної консолідації та раціональної деліберації. Як слушно зазначає В. Абрамов, ефективне виконання цих функцій вимагає розвиненості мережі громадянських інституцій, їх спроможності до конструктивної взаємодії з органами влади, а також високого рівня громадянської компетентності та активності [36, с. 67].

Водночас, аналізуючи безпекові функції громадянського суспільства, важливо враховувати специфіку безпекового середовища конкретної країни. Так, в умовах зовнішньої агресії пріоритетного значення набуває мобілізаційна та консолідуюча роль громадянського суспільства, тоді як у відносно стабільних демократіях на перший план виходять функції громадського контролю та раціонального обговорення безпекових питань [74, с. 134].

Суттєвий вплив на реалізацію безпекових функцій громадянського суспільства справляє також характер політичного режиму. В умовах авторитаризму простір для автономної громадської активності звужується, а інститути громадянського суспільства піддаються тиску та обмеженням з боку держави [41, с. 95]. Натомість у розвинених демократіях влада та громадськість виступають рівноправними партнерами у формуванні та реалізації безпекової політики, взаємно доповнюючи та збалансовуючи одне одного.

Ще одним фактором, що визначає специфіку безпекових функцій громадянського суспільства, є тип безпекових викликів та загроз. Так, в умовах традиційних військових загроз ключовими функціями громадянського суспільства є патріотична мобілізація, матеріальна підтримка збройних сил, участь у територіальній обороні [114, с. 281]. Натомість протидія гібридним загрозам вимагає розвитку аналітичних спроможностей громадського сектору, здатності розпізнавати деструктивні інформаційні впливи та дезінформацію [104, с. 17].

Важливо також усвідомлювати, що громадянське суспільство, попри свій

безумовно позитивний потенціал, може ставати джерелом викликів для національної безпеки. Зокрема, радикальні та екстремістські рухи, маніпулюючи громадською думкою, здатні провокувати соціальні конфлікти, протистояння та насильство [7, с. 39]. Так само некомпетентні або упереджені дії громадських активістів можуть підривати довіру до державних інституцій, розбалансовувати систему управління безпековим сектором [71, с. 182].

Відтак, безпекові функції громадянського суспільства мають реалізовуватися в чітких інституційних рамках, базуватися на принципах верховенства права, поваги до прав людини та демократичних процедур. Як наголошує Ю. Опалько, лише за умови дотримання цих принципів громадські ініціативи можуть претендувати на роль повноцінного суб'єкта безпекової політики [14, с. 115].

У цьому контексті вкрай важливою є розбудова ефективних механізмів комунікації та координації між громадянським суспільством та сектором безпеки. Як зазначає М. Карпінець, налагодження системного діалогу влади та громадськості дозволяє узгоджувати позиції, оперативно реагувати на проблеми та оптимізувати безпекову політику з урахуванням суспільних очікувань [60, с. 94].

Перспективними форматами такої співпраці є громадські ради при органах сектору безпеки, експертні робочі групи, соціальні діалоги тощо. Важливо, щоб ці комунікативні майданчики працювали на принципах відкритості, інклюзивності та орієнтації на результат [2, с. 57]. Цьому має сприяти впровадження новітніх цифрових технологій – онлайн-платформ, краудсорсингових інструментів, мобільних застосунків, які дозволяють розширити коло учасників безпекового діалогу та підвищити якість спільних рішень.

Разом з тим, ефективність безпекових функцій громадянського суспільства критично залежить від рівня компетентності самих громадських активістів. Як слушно зауважує О. Резнікова, участь у безпековому діалозі вимагає від представників громадськості ґрунтовного розуміння предмету безпекової

політики, володіння аналітичними навичками, здатності до критичного мислення та конструктивної взаємодії [102, с. 48].

Відповідно, нагальною є потреба розвитку безпекової грамотності суспільства через формальні та неформальні освітні ініціативи. Як зазначається у доповіді DCAF, систематичне навчання громадських активістів з безпекових питань має стати невід'ємною складовою розвитку культури безпеки та демократизації безпекової сфери [10, с. 93].

Окрім зазначених функцій, громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні безпекової культури населення. Як слушно зауважує В. Смолянюк, саме інститути громадянського суспільства виступають ключовим суб'єктом вироблення та поширення цінностей, норм і практик безпекової поведінки громадян [109, с. 112]. Через освітні, інформаційні та комунікаційні заходи громадські організації сприяють підвищенню обізнаності суспільства щодо актуальних безпекових викликів, формують навички критичного мислення та медіаграмотності, необхідні для протидії деструктивним інформаційним впливам.

У цьому контексті показовим є досвід Балтійських країн, де розвиток безпекової культури населення став важливим елементом стратегії стримування гібридних загроз з боку Російської Федерації. Зокрема, в Естонії та Литві реалізуються масштабні програми безпекової просвіти, які охоплюють усі верстви суспільства – від школярів до держслужбовців [30, с. 29]. Ініціаторами та драйверами цих програм виступають передусім організації громадянського суспільства, які тісно співпрацюють з державними органами та експертним середовищем.

Ще одним важливим напрямком діяльності громадянського суспільства у безпековій сфері є волонтерська підтримка сектору безпеки і оборони. Events 2014-2015 років в Україні яскраво засвідчили спроможність громадських активістів оперативно мобілізувати ресурси для забезпечення потреб армії та добровольчих формувань в умовах зовнішньої агресії [66, с. 142]. Волонтерський рух не лише покрив дефіцит матеріально-технічного забезпечення сил оборони,

але й сприяв зміцненню морально-психологічного стану військовослужбовців, підвищенню довіри суспільства до силових структур.

Попри поступову інституціоналізацію та професіоналізацію сектору безпеки, волонтерська діяльність залишається важливим компонентом його ефективного функціонування. Як зазначає А. Каздобіна, нині волонтерські організації активно долучаються до вирішення таких завдань, як соціальна адаптація ветеранів, психологічна реабілітація військовослужбовців, допомога пораненим та сім'ям загиблих, розвиток медицини катастроф тощо [59, с. 38]. Співпраця волонтерського сектору з органами безпеки потребує належного нормативно-правового врегулювання та вироблення чітких механізмів координації зусиль.

Таблиця 1.2 – Напрямки діяльності громадянського суспільства у безпековій сфері

Напрямок діяльності	**Зміст**	**Приклади**
Формування безпекової культури	Освітні, інформаційні та комунікаційні заходи з підвищення обізнаності суспільства щодо безпекових викликів	- Програми безпекової просвіти в Балтійських країнах;- Ініціативи з медіаграмотності та критичного мислення
Волонтерська підтримка сектору безпеки	Залучення волонтерів до матеріально-технічного забезпечення, соціально-психологічної підтримки силових структур	- Волонтерський рух 2014-2015 рр. в Україні;- Програми допомоги ветеранам, пораненим, сім'ям загиблих

Джерело: розробка автора.

Варто зазначити, що ефективна реалізація безпекових функцій громадянського суспільства вимагає не лише відповідної нормативно-правової бази, але й сприятливого соціально-політичного середовища. Як слушно зауважує О. Резнікова, повноцінне залучення громадськості до процесів формування та реалізації безпекової політики можливе за умови високого рівня політичної культури та соціальної згуртованості, атмосфери довіри та конструктивного діалогу між державою та суспільством [103, с. 51].

Натомість в умовах поляризації та конфліктності соціально-політичних відносин, низького рівня взаємної довіри між владою та громадянами потенціал громадянського суспільства як суб'єкта безпекової політики суттєво обмежується. Як показує досвід інших країн, що зазнали зовнішньої агресії (зокрема Грузії та Молдови), саме дефіцит консолідації та взаємодії державних та недержавних акторів став однією з ключових перешкод для ефективного реагування на гібридні загрози [19, с. 117].

Відтак, розвиток безпекового потенціалу громадянського суспільства в Україні має відбуватися в тісному взаємозв'язку із загальними процесами демократизації, зміцнення політичних інститутів, утвердження принципів належного врядування.

Лише за умови сталого та інклюзивного суспільно-політичного розвитку можливо повною мірою розкрити та реалізувати безпекові функції громадянського суспільства на благо людини, суспільства та держави.

Підсумовуючи, можна констатувати, що громадянське суспільство відіграє багатогранну та незамінну роль у забезпеченні національної безпеки.

Попри різноманіття концептуальних трактувань, ключовими безпековими функціями громадського сектору залишаються демократичний контроль над силовими структурами, формування безпекової культури суспільства, мобілізація колективних зусиль для протидії загрозам, а також раціональне обговорення та легітимація безпекової політики.

Водночас, реалізація цих функцій вимагає чіткого правового регулювання, розвитку інклюзивних механізмів безпекового партнерства влади та громадськості, нарощування інституційної спроможності та компетентності організацій громадянського суспільства.

Лише за цих умов громадянське суспільство зможе повною мірою розкрити свій безпековий потенціал, стати дієвим суб'єктом демократичного врядування у сфері національної безпеки.

1.2 Безпекові аспекти діяльності органів публічної влади у взаємодії з громадськістю

Забезпечення національної безпеки в сучасних умовах вимагає не лише активного залучення інститутів громадянського суспільства, але й трансформації самих підходів до функціонування сектору безпеки. Як слушно зауважує М. Калдор, в епоху гібридних загроз та асиметричних конфліктів традиційна державоцентрична модель безпеки, орієнтована на силове стримування та ізоляціонізм, виявляється все менш ефективною [15, с. 127]. Натомість на порядок денний виходить питання розвитку інклюзивних механізмів безпекового співробітництва держави та суспільства.

У науковій літературі сформувалося кілька концептуальних підходів до розуміння безпекових аспектів взаємодії органів влади з громадськістю. Прихильники державоцентричного підходу (Б. Бузан, О. Вейвер) наголошують на провідній ролі держави у формуванні та реалізації безпекової політики, розглядаючи громадянське суспільство радше як об'єкт державного захисту, аніж самостійного актора безпекових відносин [5; 33]. За такого бачення функції громадськості зводяться переважно до інформаційної підтримки та легітимації рішень влади, тоді як реальні важелі впливу на безпекову сферу залишаються прерогативою силових структур.

Таблиця 1.3 – Порівняння концептуальних підходів до безпекових аспектів взаємодії органів влади з громадськістю

Підхід	Державоцентричний	Людиноцентричний	Мережевий
Розуміння безпеки	Безпека держави як головна цінність та мета	Безпека людини, громади, суспільства як пріоритет	Безпека як результат взаємодії держави, громадянського суспільства та міжнародних акторів
Роль громадянського суспільства	Об'єкт державного захисту, джерело легітимності владних рішень	Активний суб'єкт безпекової політики, партнер держави	Вузол у мережі безпекової взаємодії, джерело ресурсів та інновацій

Продовження таблиці 1.3

Підхід	Державоцентричний	Людиноцентричний	Мережевий
Механізми взаємодії влади та громадськості	Інформування та консультування громадськості, патріотичне виховання	Діалог та партнерство, спільне вироблення та реалізація безпекових рішень	Мережева координація, краудсорсинг, публічно-приватне партнерство

Джерело: розробка автора.

Людиноцентричний підхід (А. Винн, Р. Ульман), навпаки, зміщує фокус безпеки з держави на людину та її потреби [35; 32]. З цієї точки зору, безпекова політика має орієнтуватися не стільки на захист державного суверенітету та територіальної цілісності, скільки на забезпечення прав, свобод та добробуту громадян. Відповідно, громадянське суспільство розглядається як повноправний суб'єкт безпекових відносин, здатний не лише контролювати дії влади, але й брати безпосередню участь у формуванні порядку денного, виробленні та реалізації безпекових рішень.

Синтетичною альтернативою державо- та людиноцентричному підходам можна вважати мережеву концепцію безпеки (М. Дюфрен, Е. Еде). Вона розглядає національну безпеку як результат складної взаємодії державних, недержавних та міжнародних акторів, об'єднаних у функціональні мережі [6, с. 219]. За такого підходу, ані держава, ані громадянське суспільство не мають монополії на визначення безпекового порядку денного. Натомість вони виступають як рівноправні вузли в мережі безпекової співпраці, взаємно збагачуючи одне одного ресурсами, знаннями та інноваціями.

На наш погляд, саме мережевий підхід найбільш адекватно відображає виклики та можливості безпекової взаємодії влади і громадськості в умовах турбулентності та невизначеності сучасного світу. Адже, як показує досвід розвинених демократій, ефективна протидія гібридним загрозам можлива лише на основі інклюзивних моделей безпекового урядування, які передбачають гнучке поєднання державних та недержавних потенціалів [61, с. 13].

Втім, практична реалізація мережевої моделі безпекової взаємодії стикається з низкою викликів інституційного та ціннісно-культурного характеру.

Так, дослідження Т. Тарасенко засвідчують збереження елементів закритості та недовіри у відносинах силових структур та громадянського суспільства в Україні [112, с. 141]. Органи сектору безпеки, керуючись міркуваннями секретності та застарілими підходами до інформаційної політики, часто обмежують доступ громадськості до безпекової інформації, ухиляються від публічного обговорення чутливих питань.

Водночас самі організації громадянського суспільства не завжди демонструють належний рівень компетентності та конструктивності в безпековому діалозі. Як зауважує О. Вінников, частина громадських активістів, керуючись ідеологічними упередженнями та популістськими мотивами, вдається до надмірної критики та делегітимації державних інститутів, підриваючи довіру до сектору безпеки [43, с. 59].

Подолання цих бар'єрів та розвиток продуктивного безпекового партнерства потребують системних змін у культурі взаємодії влади та громадськості. На державному рівні пріоритетом має стати впровадження принципів прозорості, підзвітності та доброчесності в діяльність органів сектору безпеки. Як наголошує Ф. Флурі, лише на основі реальної відкритості силових структур, їх готовності до діалогу та сприйняття громадської критики можливо подолати взаємну недовіру та забезпечити суспільну легітимність безпекової політики [7, с. 28].

Зі свого боку, громадянське суспільство має вибудовувати свою безпекову активність на засадах компетентності, відповідальності та орієнтації на результат. Як зазначає М. Карпінець, ефективна участь громадськості у безпековому урядуванні можлива за умови постійного нарощування експертного потенціалу громадських організацій, опанування ними сучасних аналітичних методик та комунікативних практик [60, с. 95].

Окремої уваги заслуговує проблема правового забезпечення безпекової взаємодії органів влади та громадськості. Як засвідчує аналіз В. Пашинського, чинна нормативна база в цій сфері є фрагментарною та суперечливою [81, с. 37]. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки, закріплений у

законодавстві як базовий принцип, на практиці обмежується формальними процедурами парламентського та судового нагляду, тоді як реальні механізми залучення громадськості до формування безпекової політики лишаються нерозвиненими.

Відтак, нагальною є потреба модернізації законодавства з питань національної безпеки в напрямку чіткого визначення форм, методів та гарантій участі громадянського суспільства у безпековому урядуванні. Як наголошується у Рекомендаціях парламентських слухань щодо розвитку громадянського суспільства, пріоритетними кроками мають стати законодавче врегулювання механізмів громадського контролю над сектором безпеки, забезпечення доступу громадськості до інформації з безпекових питань, запровадження процедур громадського моніторингу та оцінки безпекових рішень [94].

Важливим напрямом розвитку безпекового партнерства влади та громадськості є також впровадження інноваційних технологічних рішень. Як показує досвід США та країн ЄС, використання краудсорсингових платформ, інструментів колективного аналізу даних, систем ситуаційної обізнаності дозволяє суттєво розширити канали комунікації між органами безпеки та суспільством, залучити громадський експертний потенціал до вирішення складних безпекових проблем [14, с. 41].

Зокрема, перспективною видається практика створення громадських ситуаційних центрів, які функціонують як гнучкі мережеві структури, що об'єднують представників державних органів, недержавних аналітичних інституцій, волонтерських рухів та ІТ-спільноти. Як зазначає Р. Марутян, такі центри дозволяють оперативно збирати та аналізувати безпекову інформацію з різних джерел, виробляти узгоджені сценарії реагування на гібридні загрози [71, с. 184].

В Україні успішним прикладом інноваційної безпекової співпраці став волонтерський рух в умовах російської агресії. Завдяки використанню краудсорсингових інструментів та соціальних мереж громадські активісти змогли налагодити ефективну систему матеріально-технічного забезпечення сил

оборони, стратегічних комунікацій та інформаційного спротиву [3, с. 48]. Цей досвід засвідчив колосальний безпековий потенціал синергії зусиль влади та громадськості, який потребує подальшої інституціоналізації.

Окрім центральних органів виконавчої влади, важливими суб'єктами безпекової взаємодії з громадськістю є й інші складові сектору безпеки і оборони, зокрема Збройні Сили України, Національна гвардія України, Служба безпеки України, розвідувальні органи, Державна прикордонна служба України та інші військові формування. Ключовим документом, що визначає засади взаємодії ЗСУ з громадянським суспільством, є Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років, затверджена у 2020 році [42].

Візія наголошує на важливості розвитку стратегічних комунікацій як інструменту налагодження довіри та взаєморозуміння між армією та суспільством. Серед пріоритетних завдань у цій сфері визначено: забезпечення систематичного та проактивного інформування громадськості про діяльність ЗСУ; налагодження постійного діалогу з громадськими та волонтерськими організаціями; сприяння формуванню позитивного іміджу української армії в суспільстві [42, с. 19]. Реалізація цих завдань покладається на підрозділи зв'язків з громадськістю у структурі органів військового управління.

Попри прогресивність окреслених положень, практика взаємодії ЗСУ з громадськістю засвідчує низку проблем. Так, за даними дослідження Центру Разумкова, рівень довіри громадян до Збройних Сил України, хоча й залишається одним із найвищих серед державних інституцій (65%), протягом останніх років демонструє тенденцію до зниження [79, с. 5]. Причинами цього експерти вважають недостатню прозорість процесів розвитку та реформування армії, обмежену комунікацію військового керівництва з суспільством, а також резонансні інциденти, пов'язані з порушеннями прав військовослужбовців.

Окремої уваги заслуговує проблема залучення громадських активістів та волонтерів до процесів оборонного планування та розвитку спроможностей ЗСУ. Попри наявність декларацій про партнерство армії та волонтерського руху,

реальний вплив громадськості на ухвалення ключових рішень у сфері оборони залишається обмеженим [107, с. 71]. Зокрема, бракує усталених механізмів консультацій з волонтерськими організаціями при формуванні оборонного бюджету, державного оборонного замовлення, програм розвитку озброєнь та військової техніки.

Подібні проблеми характерні й для взаємодії з громадськістю інших складових сектору безпеки. Так, попри закріплення у Законі України «Про Національну гвардію України» принципу відкритості та прозорості, на практиці комунікація НГУ із суспільством часто має формальний та обмежений характер [92]. Недостатньою є залученість громадських експертів до обговорення питань розвитку НГУ, зокрема її функцій та завдань у мирний час та особливий період.

В свою чергу Служба безпеки України, попри здійснені останніми роками кроки з розсекречення архівів та налагодження комунікацій з громадськістю, досі лишається однією з найбільш закритих силових структур [38, с. 18]. Чинний Закон «Про Службу безпеки України» лише в загальних рисах регламентує форми взаємодії СБУ з громадянами та їх об'єднаннями, залишаючи широкі дискреційні повноваження керівництву спецслужби. Відсутність дієвого громадського контролю за діяльністю СБУ створює ризики для дотримання прав людини та принципу верховенства права.

Розвідувальні органи України, до яких належать Служба зовнішньої розвідки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України та розвідувальний орган Державної прикордонної служби України, в силу специфіки своєї діяльності мають обмежені можливості щодо взаємодії з громадянським суспільством. Утім, як показує досвід НАТО, навіть в умовах високого рівня секретності розвідувальні структури можуть розвивати механізми комунікації та підзвітності перед суспільством, зокрема через парламентські комітети, спеціальні наглядові інстанції та регулярне інформування громадськості у формі «білих книг» [58, с. 124].

Таблиця 1.4 – Безпекова взаємодія складових сектору безпеки і оборони з громадськістю

Суб'єкт	Нормативно-правове регулювання взаємодії з громадськістю	Проблеми та виклики
Збройні Сили України	Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років	- Недостатня прозорість процесів розвитку та реформування ЗСУ;- Обмежена комунікація військового керівництва з суспільством;- Інциденти, пов'язані з порушеннями прав військовослужбовців
Національна гвардія України	Закон України «Про Національну гвардію України»	- Формальний характер комунікації з громадськістю;- Низька залученість громадських експертів до обговорення питань розвитку НГУ
Служба безпеки України	Закон України «Про Службу безпеки України»	- Закритість та непрозорість діяльності;- Відсутність дієвого громадського контролю;- Ризики для дотримання прав людини та принципу верховенства права |

Джерело: розробка автора.

На жаль, чинне законодавство України (зокрема Закони «Про розвідку», «Про Службу зовнішньої розвідки України») лише побіжно регламентує питання громадського контролю та комунікацій розвідувальних органів з суспільством. Фактично єдиним механізмом підзвітності розвідки лишається щорічне звітування перед Президентом та профільними комітетами Верховної Ради [97]. Натомість бракує реальних важелів впливу громадськості на діяльність розвідувальних структур, процедур оскарження їхніх дій, а також усталеної практики інформування суспільства про досягнення та проблеми розвідувальної діяльності.

Підсумовуючи, можна констатувати, що попри наявність загальних декларацій та окремих прогресивних практик, реальна безпекова взаємодія більшості органів сектору безпеки і оборони України з громадськістю далека від стандартів і принципів демократичного врядування. Збереження надмірної закритості силових структур, обмеженість комунікацій з суспільством, брак дієвих механізмів громадської участі в процесах формування та контролю безпекової політики створюють ризики для дотримання прав людини, підривають довіру громадян до сектору безпеки.

Відтак, на порядку денному реформування сектору безпеки України має стояти завдання розбудови системних та інклюзивних механізмів безпекового партнерства держави і громадянського суспільства. Пріоритетними напрямками в цьому контексті мають стати: забезпечення прозорості та підзвітності діяльності силових структур; впровадження регулярних та змістовних консультацій з громадськістю щодо ключових питань безпекової політики; розширення повноважень парламенту та незалежних наглядових інстанцій у сфері контролю над сектором безпеки; розвиток стратегічних комунікацій силових відомств із суспільством.

Саме в рамках концепції стратегічних комунікацій, яка набуває дедалі більшого поширення в країнах НАТО, може бути сформована цілісна та дієва модель безпекової взаємодії органів влади та громадянського суспільства [53, с. 11]. Адже в основі цієї концепції лежить розуміння комунікації як невід'ємної складової всіх процесів функціонування сектору безпеки – від стратегічного планування до оперативного управління. При цьому комунікація розглядається не як односторонній процес інформування, а як системний діалог з суспільством, спрямований на формування спільного бачення безпекових пріоритетів та згуртування зусиль держави і громадян у протидії загрозам.

Впровадження концепції стратегічних комунікацій у практику безпекового врядування в Україні потребує не лише розвитку інституційної спроможності силових структур (зокрема створення відповідних підрозділів, підготовки фахівців), але й глибокої зміни організаційної культури та філософії їх діяльності. Керівництво та персонал органів сектору безпеки мають усвідомити комунікацію з суспільством не як додаткове навантаження чи формальну процедуру, а як обов'язкову умову ефективного виконання їхніх функцій в демократичній державі. Лише за таких умов можливо забезпечити сталу та змістовну безпекову взаємодію влади і громадськості на принципах партнерства, довіри та спільної відповідальності.

1.3 Методологія дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади

Дослідження безпекових аспектів взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади вимагає застосування комплексної методології, яка дозволяє всебічно проаналізувати цей багатогранний феномен. У науковій літературі сформувалося кілька методологічних підходів до вивчення безпекового виміру відносин держави та громадськості, кожен з яких робить акцент на певних аспектах проблеми.

Інституційний підхід (Д. Норт, Дж. Марч) зосереджується на аналізі формальних та неформальних правил, які структурують безпекову взаємодію влади та громадянського суспільства [23; 20]. З цієї точки зору, ключовими об'єктами дослідження стають нормативно-правові засади демократичного контролю над сектором безпеки, інституційні механізми участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики, а також неформальні практики комунікації між органами безпеки та громадянськими інституціями.

На наш погляд, використання інституційної методології є продуктивним для виявлення структурних передумов та обмежень безпекового партнерства, оцінки ефективності існуючих каналів взаємодії та розробки рекомендацій щодо їх удосконалення. Водночас, як зауважує О. Власюк, інституційний аналіз має доповнюватися вивченням ціннісно-культурних та поведінкових аспектів безпекових відносин, які часто виходять за межі формальних норм [44, с. 29].

Конструктивістська методологія (А. Вендт, П. Каценштейн) акцентує увагу на ролі цінностей, ідей та дискурсів у структуруванні безпекових відносин [34; 16]. З цієї перспективи, ключовими питаннями стають формування сприйняття безпекових загроз у суспільстві, вплив домінуючих наративів на легітимність безпекової політики, а також дискурсивні стратегії позиціонування громадянського суспільства та силових структур одне щодо одного.

Таблиця 1.5 – Порівняння методологічних підходів до дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади

Методологічний підхід	**Основний фокус дослідження**	**Ключові методи та інструменти**
Інституційний	Формальні та неформальні правила безпекової взаємодії	Аналіз нормативно-правових актів, інституційний аналіз, case study
Конструктивістський	Ціннісно-культурні та дискурсивні аспекти безпекових відносин	Дискурс-аналіз, глибинні інтерв'ю, фокус-групи
Мережевий	Структура та динаміка безпекових мереж, потоки ресурсів та інформації	Мережевий аналіз, агентне моделювання, великі дані

Джерело: розробка автора.

Використання конструктивістського підходу дозволяє виявити глибинні світоглядні та ціннісні розколи, які перешкоджають досягненню консенсусу між владою та громадськістю з безпекових питань. Як показує аналіз М. Гончаренко, в українському суспільстві співіснують різні дискурси щодо пріоритетів безпекової політики, меж повноважень силових структур та ролі громадянського сектору в безпековій сфері [48, с. 144]. Врахування цієї дискурсивної багатоманітності є необхідною умовою вироблення інклюзивної та суспільно легітимної моделі безпекового урядування.

Мережева методологія (Р. Родес, Т. Бьорцель) розглядає безпекову взаємодію держави та громадянського суспільства крізь призму функціонування складних мереж, що включають державних, недержавних та міжнародних акторів [26; 4]. Увага дослідників фокусується на структурі цих мереж, щільності та характері зв'язків між їх учасниками, а також потоках ресурсів, інформації та впливів всередині безпекових мереж.

Застосування мережевого аналізу до вивчення безпекової взаємодії влади та громадськості дозволяє виявити реальну конфігурацію відносин між ключовими стейкхолдерами, ідентифікувати вузлові точки та лакуни в комунікації, оцінити ефективність мережевої координації. Зокрема, дослідження О. Резнікової засвідчило фрагментованість мережі взаємодії органів сектору безпеки та громадських організацій в Україні, нерівномірність розподілу

ресурсів та впливів між її учасниками [101, с. 18]. Відтак, розвиток інституційної спроможності безпекових мереж та гармонізація взаємодії їх учасників є важливою передумовою забезпечення національної стійкості.

Важливо зазначити, що наведені методологічні підходи не є взаємовиключними, а радше доповнюють один одного, висвітлюючи різні грані безпекового партнерства держави та громадськості. Тому найбільш евристичним видається комплексне застосування інституційної, конструктивістської та мережевої методології, що дозволяє сформувати цілісне бачення досліджуваної проблеми.

Таблиця 1.6 – Методи дослідження окремих аспектів безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади

Аспект дослідження	**Ключові методи**
Нормативно-правова база безпекової взаємодії	Контент-аналіз законодавчих актів та політичних документів
Механізми та формати безпекового партнерства	Глибинні інтерв'ю з представниками органів влади та громадянського суспільства, фокус-групи, case study
Інституційна спроможність безпекових мереж	Мережевий аналіз, агентне моделювання
Безпекові дискурси та наративи	Критичний дискурс-аналіз, контент-аналіз ЗМІ та соціальних медіа
Суспільне сприйняття загроз та безпекової політики	Масові та експертні опитування, фокус-групи
Громадська думка щодо силових структур	Моніторинг та аналіз відкритих даних, контент-аналіз звернень громадян

Джерело: розробка автора.

Окрім концептуальних підходів, методологія дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади включає широкий спектр конкретних методів збору та аналізу даних (табл. 1.5). Поєднання якісних та кількісних методів, тріангуляція джерел інформації дозволяють забезпечити надійність та обґрунтованість отриманих результатів.

Зокрема, для аналізу нормативно-правової бази безпекового партнерства доцільно використовувати методи контент-аналізу законодавчих актів та політичних документів [80, с. 57]. Це дає змогу виявити правові засади та

прогалини в регулюванні безпекової взаємодії, простежити еволюцію державної політики в цій сфері.

Дослідження механізмів та форматів співпраці влади і громадськості з безпекових питань вимагає застосування якісних методів – глибинних інтерв'ю з ключовими стейкхолдерами, фокус-груп, кейс-стаді успішних практик взаємодії [72, с. 93]. Вони дозволяють розкрити інституційну логіку безпекових відносин, виявити фактори, що сприяють чи перешкоджають ефективному партнерству.

Оцінка інституційної спроможності безпекових мереж передбачає використання методів мережевого аналізу та агентного моделювання [67, с. 215]. На основі формалізованого опису структури мереж, атрибутів акторів та характеру їх взаємодії можна діагностувати функціональні переваги та дефіцити безпекової співпраці, спрогнозувати мережеву динаміку.

Вивчення дискурсивного виміру безпекових відносин вимагає залучення методології критичного дискурс-аналізу та контент-аналізу матеріалів ЗМІ та соціальних медіа [82, с. 81]. Це дає змогу виявити домінуючі наративи щодо безпекових загроз та пріоритетів, простежити боротьбу дискурсів між органами влади та громадянським суспільством.

Дослідження суспільного сприйняття безпекових викликів та оцінок ефективності безпекової політики передбачає проведення масових та експертних опитувань, фокус-груп із представниками різних соціальних груп [122, с. 47]. Це дозволяє визначити очікування громадян щодо забезпечення їхньої безпеки, рівень довіри до силових структур, готовність до співпраці з державою в безпековій сфері.

Нарешті, важливим джерелом інформації про стан безпекової взаємодії влади та громадськості є відкриті дані – звіти органів влади, реєстри проектів, портали громадських ініціатив тощо. Застосування методів моніторингу та контент-аналізу цих даних, а також звернень громадян дозволяє оцінити інтенсивність та результативність безпекового діалогу.

Важливим аспектом методології дослідження безпекової взаємодії

держави та громадськості є також урахування темпоральних (часових) вимірів такої взаємодії. Адже характер та інтенсивність безпекового партнерства можуть суттєво варіюватися залежно від фази розвитку держави, актуальної безпекової ситуації та інших контекстуальних факторів. Зокрема, в умовах гострих безпекових криз та конфліктів (як-от російська агресія проти України) спостерігається зазвичай сплеск громадської активності та посилення співпраці силових структур з волонтерськими рухами [18, с. 142]. Натомість у відносно стабільні періоди взаємодія влади та громадянського суспільства часто набуває більш інституціоналізованих та формалізованих рис.

Водночас сталість та ефективність безпекового партнерства держави і громадян визначальною мірою залежить від укоріненості демократичних традицій та зрілості громадянського суспільства. В країнах зі сталими демократіями та розвиненою мережею громадських інституцій співпраця органів безпеки з громадськістю зазвичай носить системний та взаємовигідний характер [17, с. 29]. Натомість у державах з гібридними режимами та слабким громадянським суспільством влада часто розглядає безпекове партнерство з громадськістю радше як загрозу, аніж як ресурс зміцнення національної безпеки.

Відповідно, дослідження безпекових аспектів взаємодії держави та громадянського суспільства має спиратися на ретельний аналіз суспільно-політичного контексту та враховувати динаміку й тенденції розвитку такої взаємодії в історичній перспективі. Основними методами вивчення темпорального виміру безпекового партнерства є історичний та порівняльно-історичний аналіз, методологія «process tracing», а також прогнозування на основі методів форсайту [68, с. 215].

Застосування цих методів дозволяє простежити еволюцію моделей та практик безпекової взаємодії держави і громадськості на різних етапах суспільного розвитку, виявити закономірності та особливості такої взаємодії в контексті конкретних безпекових викликів та державно-політичних трансформацій, а також спрогнозувати ймовірні сценарії розвитку безпекового партнерства в коротко- та довгостроковій перспективі. Особлива увага має

приділятися аналізу «критичних точок» та «поворотних моментів», які визначають зміну парадигми безпекових відносин влади та суспільства.

Таблиця 1.7 – Темпоральні особливості безпекової взаємодії держави та громадянського суспільства

Фаза розвитку держави	**Характер безпекової взаємодії держави та громадянського суспільства**
Гострі безпекові кризи та конфлікти	Сплеск громадської активності, посилення співпраці силових структур з волонтерськими рухами
Відносно стабільні періоди	Більш інституціоналізована та формалізована взаємодія
Сталі демократії з розвиненим громадянським суспільством	Системна та взаємовигідна співпраця органів безпеки з громадськістю
Гібридні режими зі слабким громадянським суспільством	Безпекове партнерство з громадськістю розглядається владою як загроза

Джерело: розробка автора.

Прикладом застосування історичної методології до вивчення безпекових аспектів державно-громадянської взаємодії може слугувати дослідження М. Требіна, присвячене розвитку механізмів демократичного контролю над сектором безпеки в Україні. Автор простежує еволюцію нормативно-правової бази та практики цивільного контролю від здобуття Україною незалежності до сьогодення, виокремлюючи ключові етапи та фактори трансформації безпекових відносин [113, с. 169]. Це дозволяє сформувати цілісне бачення ґенези та сучасного стану безпекового партнерства, виявити проблемні аспекти та напрямки його подальшого розвитку.

Своєю чергою Л. Полякова та А. Русначенко застосовують порівняльно-історичний метод для зіставлення досвіду взаємодії держави та громадянського суспільства в безпековій сфері в країнах Балтії та Україні. Порівняльний аналіз дозволяє авторам виявити спільні та відмінні риси безпекового партнерства в різних суспільно-політичних контекстах, оцінити вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на його ефективність, а також окреслити перспективи запозичення прибалтійського досвіду в українських реаліях [85, с. 210].

Нарешті, методологія форсайту та сценарного прогнозування активно

використовується західними аналітичними центрами для передбачення майбутніх трендів та викликів у сфері безпекової взаємодії держави та громадянського суспільства. Зокрема, в дослідженні Європейського центру з вивчення проблем безпеки ім. Дж. Маршалла розроблено чотири ймовірні сценарії еволюції моделей безпекового партнерства до 2030 року з урахуванням таких факторів, як глобальні безпекові тренди, розвиток інформаційних технологій, зміни в структурі громадянського суспільства тощо [28, с. 27].

Кожен зі сценаріїв передбачає різний формат та інтенсивність співпраці влади та громадськості у безпековій сфері – від моделі «ізоляціонізму» до моделі «тотальної мобілізації».

Очевидно, що реалізація цих сценаріїв (як і будь-яких інших прогнозів) не є наперед визначеною, а залежить від цілеспрямованих зусиль основних стейкхолдерів. Утім, розуміння спектру можливих «версій майбутнього» є важливою передумовою для вироблення проактивної та адаптивної стратегії безпекового партнерства, здатної відповідати на актуальні виклики та загрози.

Підсумовуючи, можна констатувати, що методологія дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади має носити комплексний та міждисциплінарний характер. Поєднання інституційного, конструктивістського та мережевого підходів дозволяє сформувати цілісне бачення структурних, ціннісно-дискурсивних та реляційних аспектів безпекового партнерства. Водночас урахування темпоральної динаміки та контекстуальної специфіки такого партнерства вимагає застосування історичних, порівняльних та прогностичних методів.

Важливою умовою валідності та надійності отриманих результатів є також дотримання принципів тріангуляції джерел та методів збору даних. Зіставлення та перехресна перевірка інформації, отриманої з різних джерел (нормативно-правові акти, аналітичні звіти, результати соціологічних опитувань, експертні оцінки тощо) та за допомогою різних методів (контент-аналіз, глибинні інтерв'ю, фокус-групи, спостереження) дозволяє мінімізувати ризики суб'єктивних інтерпретацій та упереджень [108, с. 194].

При цьому особлива увага має приділятися забезпеченню репрезентативності та збалансованості емпіричної бази дослідження. Залучення до вибірки всіх основних стейкхолдерів безпекової взаємодії (представників органів влади, силових структур, громадських об'єднань, експертних кіл) з урахуванням різних поглядів та позицій є запорукою об'єктивності та неупередженості отриманих даних. Водночас обсяг та структура вибірки мають визначатися з урахуванням принципів теоретичної доцільності та емпіричного насичення.

Нарешті, невід'ємною складовою методології дослідження безпекового партнерства держави та громадськості є дотримання етичних принципів та норм. Передусім, йдеться про інформовану згоду учасників дослідження, забезпечення конфіденційності даних, неупереджене ставлення до респондентів незалежно від їхніх характеристик та поглядів [54, с. 81]. Важливим є також зважене та відповідальне оприлюднення результатів дослідження з урахуванням потенційних ризиків та наслідків для репутації та безпеки залучених осіб та інституцій.

Таким чином, застосування окресленої методології з дотриманням принципів обґрунтованості, тріангуляції та дослідницької етики дозволяє сформувати надійну та верифіковану базу знань щодо безпекових аспектів взаємодії громадянського суспільства та органів влади. Отримані результати, своєю чергою, можуть слугувати основою для вдосконалення моделей та практик безпекового партнерства, розробки відповідних стратегій та програм, а також інформування громадськості з метою підвищення її компетентності та залученості до процесів безпекового урядування.

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У БЕЗПЕКОВОМУ ВИМІРІ

2.1 Нормативно-правове забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики

Ефективність взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади у безпековій сфері значною мірою визначається якістю її нормативно-правового забезпечення. Адже саме через законодавче закріплення принципів, форм та механізмів безпекового партнерства створюються інституційні передумови для активного залучення громадськості до процесів формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

В Україні протягом останніх років відбулося суттєве оновлення нормативно-правової бази, що регулює безпекові аспекти взаємодії держави та громадянського суспільства. Насамперед, йдеться про ухвалення у 2018 році Закону України «Про національну безпеку України», який визначив основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики у цій сфері [91]. Цим законом вперше на законодавчому рівні було закріплено поняття демократичного цивільного контролю, а також визначено суб'єктів його здійснення, серед яких громадянське суспільство посідає чільне місце.

Зокрема, стаття 10 Закону передбачає, що громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України [91]. Ця норма створює

правові підстави для активного залучення інститутів громадянського суспільства до процесів моніторингу, оцінки та контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони.

Водночас аналіз змісту Закону дозволяє виявити низку прогалин та недоліків у регулюванні безпекової взаємодії держави та громадськості. Так, попри декларування важливості демократичного цивільного контролю, Закон не містить чітких механізмів його реалізації, зокрема в частині доступу громадських активістів до інформації з безпекових питань, їх залучення до процесів стратегічного планування та бюджетування в секторі безпеки [116, с. 51].

Крім того, Закон фактично зводить участь громадськості до контрольної функції, залишаючи поза увагою такі важливі аспекти, як діалог та партнерство влади і громадянського суспільства у виробленні безпекових рішень.

Таблиця 2.1 – Аналіз основних законодавчих актів щодо участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики

Законодавчий акт	**Основні положення щодо участі громадськості**	**Прогалини та недоліки**
Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII	- Закріплення поняття демократичного цивільного контролю;- Визначення суб'єктів цивільного контролю, включно з громадянським суспільством;- Встановлення форм участі громадян у цивільному контролі	- Відсутність чітких механізмів реалізації цивільного контролю;- Брак положень щодо доступу громадськості до безпекової інформації;- Недостатня увага до партнерства влади і громадськості у виробленні безпекових рішень
Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003 № 975-IV	- Визначення принципів та механізмів цивільного контролю у сфері оборони і правоохоронної діяльності;- Закріплення прав громадських організацій у здійсненні цивільного контролю	- Сфокусованість переважно на оборонному секторі;- Неврегульованість питань цивільного контролю за іншими складовими сектору безпеки;- Застарілість окремих положень, невідповідність сучасним безпековим викликам

Продовження таблиці 2.1

Законодавчий акт	Основні положення щодо участі громадськості	Прогалини та недоліки
Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020	- Визначення розвитку системи демократичного цивільного контролю серед пріоритетів безпекової політики;- Наголос на важливості дієвої співпраці держави та громадянського суспільства у протидії загрозам	- Декларативність положень, брак конкретних механізмів співпраці;- Недостатня увага до інших форм безпекового партнерства, окрім цивільного контролю

Джерело: розробка автора.

Ще одним важливим законодавчим актом у цій сфері є Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», ухвалений ще у 2003 році. Він визначає основні принципи та механізми цивільного контролю у сфері оборони і правоохоронної діяльності, а також права громадських організацій щодо його здійснення [87]. Зокрема, Закон надає громадським об'єднанням право отримувати в установленому порядку інформацію з питань діяльності складових Воєнної організації держави та правоохоронних органів (крім інформації з обмеженим доступом), проводити громадську експертизу їх проектів законів, рішень, програм та представляти свої висновки і пропозиції тощо.

Попри безумовно прогресивний характер цих положень, Закон має низку вад. По-перше, він сфокусований переважно на оборонному секторі, тоді як питання цивільного контролю за іншими складовими сектору безпеки (розвідувальні органи, служби спеціального призначення тощо) лишаються неврегульованими [47, с. 163]. По-друге, окремі норми Закону є застарілими та не повною мірою відповідають сучасним безпековим викликам і стандартам демократичного врядування. Відтак, назріла потреба комплексного оновлення цього законодавчого акту з урахуванням кращого міжнародного досвіду.

Стратегічні засади участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики визначені в чинній Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року [95]. Стратегія наголошує на важливості розвитку системи демократичного

цивільного контролю над сектором безпеки і оборони як одного з ключових пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки. Документ акцентує на необхідності дієвої співпраці та координації зусиль органів сектору безпеки та інститутів громадянського суспільства у протидії актуальним загрозам.

Так, серед шляхів досягнення цілей Стратегії визначено розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки, налагодження ефективної взаємодії з громадянським суспільством, а також сприяння участі громадськості у підготовці та прийнятті найважливіших стратегічних рішень з питань національної безпеки [95]. Водночас конкретні механізми реалізації цих завдань у тексті Стратегії не деталізовані, що певною мірою знижує її практичну цінність як основи для вдосконалення безпекової взаємодії влади та громадськості.

Окремі аспекти участі громадянського суспільства у безпековій сфері регулюються також галузевим законодавством. Зокрема, Закон України «Про оборону України» передбачає право громадян та громадських організацій, підприємств, установ і організацій брати участь в обговоренні законопроектів, вносити пропозиції до державних програм у сфері оборони тощо [93]. Закон України «Про Службу безпеки України» гарантує громадським об'єднанням можливість отримувати інформацію про діяльність СБУ, давати їй оцінку та вносити пропозиції [98]. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» встановлює право громадян та їх об'єднань сприяти діяльності ДПСУ шляхом участі у заходах з охорони державного кордону тощо [88].

Попри наявність цих та інших галузевих норм, комплексний аналіз чинного законодавства засвідчує брак цілісного та системного підходу до регулювання безпекової взаємодії держави та громадськості. Як слушно зауважують Ю. Опалько та А. Лелет, розрізнені законодавчі положення не формують чіткої моделі такого партнерства, яка б визначала його принципи, рівні, форми та процедури реалізації [78, с. 81]. Крім того, значна частина цих норм має декларативний характер, не підкріплений конкретними правовими та інституційними механізмами їх впровадження.

Варто зазначити, що національне законодавство у сфері безпекової взаємодії влади та громадянського суспільства розвивається під впливом міжнародних стандартів демократичного врядування сектору безпеки. Ключові з них закріплені в Женевському центрі демократичного контролю над збройними силами (DCAF), Кодексі поведінки ОБСЄ щодо воєнно-політичних аспектів безпеки, Керівних принципах ОЕСР щодо реформування систем безпеки тощо [8, с. 14]. Ці документи наголошують на важливості інклюзивності, прозорості та підзвітності безпекової політики, активної участі громадянського суспільства у демократичному нагляді над сектором безпеки.

Імплементація міжнародних стандартів в українське законодавство відбувається в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Річних національних програм під егідою Комісії Україна-НАТО, а також інших двосторонніх та багатосторонніх зобов'язань нашої держави. Зокрема, у 2020 році Указом Президента України було затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік, яка, серед іншого, передбачала заходи із залучення громадянського суспільства до процесів демократичного контролю над сектором безпеки та посилення стратегічних комунікацій у безпековій сфері [90].

Водночас темпи та якість адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів безпекової взаємодії лишаються недостатніми. Як зазначається у Звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2021 рік, попри певний прогрес у розвитку демократичного цивільного контролю над сектором безпеки, низка зобов'язань України в цій сфері залишаються невиконаними [56, с. 9]. Це стосується, зокрема, ухвалення нової редакції Закону про СБУ, приведення діяльності розвідувальних органів у відповідність до принципів підзвітності суспільству, а також практичної імплементації Закону «Про національну безпеку України» в частині посилення парламентського контролю над сектором безпеки.

Поряд із законодавчим виміром, важливе значення для розвитку безпекового партнерства має також сфера публічної політики. В Україні

протягом останніх років ухвалено низку концептуальних документів, що визначають принципи та пріоритети безпекової взаємодії держави і громадськості. Зокрема, у 2021 році Указом Президента України було введено в дію Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України, яка серед іншого передбачає розширення співпраці ОПК з недержавним сектором та активізацію діалогу влади і громадянського суспільства у сфері оборонної промисловості [96].

У 2020 році Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України. Документ наголошує на необхідності налагодження системного діалогу з громадянським суспільством та сприяння обізнаності громадян з питань безпеки як передумови ефективної протидії гібридним загрозам [99]. Водночас Концепція лише в загальних рисах окреслює напрямки такого діалогу, не деталізуючи конкретні механізми та заходи із залучення громадськості до процесів формування та реалізації безпекової політики.

Одним із практичних кроків у цьому напрямку стало ухвалення Кабінетом Міністрів України у 2018 році Положення про Міністерство у справах ветеранів України. Цей документ передбачає створення при Мінветеранів Громадської ради з числа представників громадських об'єднань ветеранів, волонтерів та членів сімей загиблих військовослужбовців як консультативно-дорадчого органу для забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у відповідній сфері [89]. Попри безумовно позитивний характер цього рішення, практика функціонування згаданої Громадської ради засвідчила низку проблем, пов'язаних з бюрократизацією її діяльності та обмеженим впливом на реальні політичні процеси.

Окремого розгляду вимагає проблема доступу громадськості до інформації з питань безпекової політики та діяльності силових структур. Попри закріплення у ст. 34 Конституції України права кожного на вільний збір, зберігання та поширення інформації, можливості громадян та їхніх об'єднань в частині отримання безпекової інформації часто обмежуються з міркувань державної

таємниці [64]. Широкі дискреційні повноваження органів сектору безпеки щодо віднесення інформації до категорії таємної та службової створюють ризики зловживань та перешкоджають ефективному громадському контролю.

Показовим прикладом є ситуація з доступом громадськості до інформації про оборонні закупівлі. Попри ухвалення у 2020 році прогресивного Закону України «Про оборонні закупівлі», який запровадив принцип прозорості в цій сфері, значна частина відомостей про придбання озброєнь та військової техніки досі залишається закритою для широкого загалу [37, с. 9]. Це унеможливлює повноцінний громадський моніторинг ефективності використання бюджетних коштів на оборону, створює корупційні ризики та підриває довіру до органів влади.

Відтак, важливим кроком на шляху розвитку безпекової взаємодії держави та громадськості має стати приведення законодавства про доступ до інформації у відповідність до принципів максимальної відкритості та вичерпного переліку винятків. Як наголошується у резолюції ПАРЄ «Про демократичний нагляд над сектором безпеки в державах-членах», обмеження доступу до безпекової інформації мають бути чітко визначені законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідними в демократичному суспільстві [24].

При цьому винятки з принципу відкритості мають тлумачитися якомога вужче та підлягати додатковим «тестам суспільного інтересу» і «шкоди». Зокрема, віднесення певної інформації до категорії таємної має бути обґрунтовано реальною загрозою національній безпеці у разі її оприлюднення, а шкода від розголошення має явно переважати суспільний інтерес в її отриманні [50, с. 177]. Лише за таких умов можливе досягнення розумного балансу між правом громадськості на доступ до інформації та потребами захисту чутливих відомостей у безпековій сфері.

Окрім законодавчого регулювання, розвиток безпекового партнерства влади та громадськості потребує також імплементації міжнародних стандартів і кращих практик у цій сфері. Зокрема, цінний досвід напрацьовано в рамках ОБСЄ, яка протягом останніх років активно просуває концепцію

«демократичного врядування сектором безпеки» (Security Sector Governance and Reform) [29]. Ця концепція наголошує на необхідності залучення всіх стейкхолдерів (включно з громадянським суспільством) до процесів формування, реалізації та оцінки безпекової політики на основі принципів демократичної участі, підзвітності та прозорості.

Таблиця 2.2 – Порівняння законодавчих стандартів України та кращих міжнародних практик щодо безпекової взаємодії держави та громадськості

Критерій	**Чинне законодавство України**	**Міжнародні стандарти та кращі практики**
Доступ до безпекової інформації	- Широкі дискреційні повноваження органів влади щодо обмеження доступу;- Непрозорість оборонних закупівель та інших чутливих сфер	- Максимальна відкритість з вичерпним переліком винятків;- Обґрунтування обмежень реальними загрозами та «тестом суспільного інтересу»
Демократична участь громадськості	- Переважно декларативний характер норм про участь громадськості;- Відсутність чітких механізмів та процедур залучення громадян	- Системна та інклюзивна взаємодія всіх стейкхолдерів у виробленні безпекових рішень;- Розвинені інструменти громадських консультацій, експертиз, моніторингу
Підзвітність силових структур суспільству	- Обмеженість парламентського та громадського контролю над сектором безпеки;- Недостатня прозорість оцінки діяльності силових відомств	- Дієвий цивільний контроль з боку парламенту, омбудсмана, громадських наглядових рад;- Регулярна публічна звітність керівництва сектору безпеки

Джерело: розробка автора

Ключовими елементами демократичного врядування сектором безпеки, згідно з рекомендаціями ОБСЄ, є: забезпечення цивільного контролю над силовими структурами з боку демократично обраних органів влади; налагодження системної комунікації та взаємодії з громадянським суспільством; дотримання принципів верховенства права, недискримінації та гендерної рівності; розвиток культури доброчесності та професіоналізму в діяльності сектору безпеки [13, с. 12]. Реалізація цих принципів має спиратися на чітку правову базу, розвинені інституційні механізми, а також ефективні інструменти моніторингу та оцінки.

На жаль, аналіз вітчизняної практики засвідчує неповну відповідність чинної моделі безпекової взаємодії вказаним стандартам. Як відзначають С. Дрьомов та В. Тютюнник, попри ухвалення низки прогресивних законів та концепцій, їх практична імплементація часто стикається з інституційним спротивом, непрозорістю процедур та формальним підходом з боку силових відомств [52, с. 59]. У результаті громадськість має обмежені можливості впливати на процеси формування та реалізації безпекової політики, а принципи демократичного врядування сектором безпеки лишаються значною мірою задекларованими.

Прикладом може слугувати ситуація з реалізацією положень Закону України «Про національну безпеку України» щодо цивільного контролю над сектором безпеки. Попри законодавче розширення повноважень Верховної Ради, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та громадських організацій у здійсненні такого контролю, брак чітко прописаних процедур та обмеженість ресурсної бази не дозволяють їм повноцінно виконувати наглядові функції [65, с. 28]. Як наслідок, рівень реальної підзвітності силових структур українському суспільству залишається недостатнім.

Відтак, ключовим завданням подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення безпекової взаємодії влади та громадськості має стати приведення вітчизняного законодавства у відповідність до принципів демократичного врядування сектором безпеки. Це передбачає не лише ухвалення нових прогресивних норм, але й створення дієвих механізмів їх практичної імплементації. Пріоритетними напрямами в цьому контексті мають стати:

– забезпечення максимальної прозорості та підзвітності силових структур, звуження підстав для обмеження доступу до безпекової інформації.

– розширення можливостей парламенту, омбудсмана та громадянського суспільства щодо цивільного контролю над сектором безпеки.

– запровадження чітких процедур залучення громадськості до процесів формування, реалізації та оцінки ефективності безпекової політики.

– розвиток інституційної спроможності та ресурсної бази суб'єктів

демократичного контролю над сектором безпеки.

– налагодження системної комунікації та взаємодії органів сектору безпеки з організаціями громадянського суспільства.

Орієнтирами для такого вдосконалення мають стати кращі міжнародні практики та стандарти демократичного врядування сектором безпеки, напрацьовані в рамках ОБСЄ, НАТО, ЄС та інших міжнародних безпекових інституцій. Водночас їх імплементація в українських реаліях має відбуватися з урахуванням національної специфіки та на основі інклюзивного діалогу влади, силових структур та інститутів громадянського суспільства.

Підсумовуючи, можна констатувати, що чинна нормативно-правова база забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики в Україні характеризується суттєвими прогалинами та недоліками. Законодавче регулювання безпекової взаємодії влади та громадянського суспільства залишається фрагментарним та подекуди суперечливим, а практика його застосування – непослідовною та формальною.

Серед найбільш проблемних аспектів – обмеженість доступу громадськості до інформації з безпекових питань, недостатня прозорість та підзвітність силових структур, брак реальних механізмів впливу громадянського суспільства на формування порядку денного у безпековій сфері. Подолання цих викликів потребує комплексного вдосконалення нормативно-правової бази на основі принципів демократичного врядування сектором безпеки, а також розбудови інституційних та ресурсних спроможностей суб'єктів безпекового партнерства. Пріоритетом реформування законодавства має стати приведення його у відповідність до кращих міжнародних практик та стандартів у сфері демократичного контролю над сектором безпеки, відкритості та підзвітності силових структур, інклюзивного залучення громадськості до процесів безпекового урядування. Лише за умови дотримання цих принципів на нормативному та інституційному рівнях можливо забезпечити сталу та ефективну безпекову взаємодію української держави та громадянського суспільства.

2.2 Проблеми та виклики безпекового виміру взаємодії громадськості та влади в Україні

Попри помітний прогрес у розвитку партнерства держави та громадянського суспільства у безпековій сфері, досягнутий за останні роки, на сучасному етапі Україна все ще стикається з низкою серйозних проблем та викликів у цій царині. Комплексний аналіз наявних досліджень, експертних оцінок та емпіричних даних дозволяє виокремити найбільш істотні та системні з них.

Однією з ключових проблем лишається інституційна слабкість та низька спроможність значної частини безпекових громадських організацій. Попри кількісне зростання мережі таких організацій протягом останнього десятиріччя, їхня діяльність часто має ситуативний та реактивний характер, спрямований на вирішення окремих проблем або реагування на резонансні події [70, с. 27]. Натомість бракує сталих та професійних структур громадянського суспільства, здатних системно працювати над усім комплексом питань безпекової політики, пропонувати альтернативні рішення, здійснювати моніторинг та оцінку ефективності роботи сектору безпеки.

Показовим у цьому контексті є результати дослідження Центру Разумкова, присвяченого оцінці інституційної спроможності українських аналітичних центрів, що працюють у безпековій сфері. Згідно з отриманими даними, лише 12% опитаних експертів вважають, що вітчизняні think tanks відіграють вагому роль у формуванні безпекового порядку денного, тоді як 42% оцінюють їхній вплив як незначний [121, с. 18].

Серед основних причин такого стану справ відзначаються обмеженість фінансових та людських ресурсів організацій, їх залежність від грантового фінансування, непостійність експертного складу, відірваність аналітичних продуктів від потреб практичної політики.

Таблиця 2.3 – Основні проблеми безпекової взаємодії громадськості та влади в Україні

Проблема	Зміст	Причини	Наслідки
Інституційна слабкість безпекових ГО	Ситуативність та реактивність діяльності, брак сталих та професійних структур	- Обмеженість фінансових та людських ресурсів;- Залежність від грантового фінансування;- Непостійність експертного складу	Низька спроможність системно працювати над питаннями безпекової політики, впливати на формування порядку денного
Фрагментація безпекового громадського сектору	Брак координації та комунікації між ГО, дублювання функцій та напрямів роботи	- Конкуренція за обмежені ресурси;- Амбіції лідерів;- Ідеологічні розбіжності	Розпорошення ресурсів та зусиль, зниження сукупного впливу ГО на політичний процес
Переважання негативістських практик взаємодії	Домінування протестних та контрольних форм активності над партнерськими та дорадчими	- Недовіра до влади;- Брак усталених майданчиків співпраці;- Низька залученість ГО до ухвалення рішень	Звуження простору конструктивного діалогу, ерозія довіри між владою та громадськістю

Джерело: розробка автора

Ще однією суттєвою проблемою є фрагментація безпекового громадського сектору, брак координації та комунікації між окремими організаціями. Як відзначають О. Мельник та М. Сунгуровський, попри наявність декількох мереж та коаліцій (зокрема Мережі підтримки реформ, Коаліції Реанімаційний пакет реформ тощо), взаємодія між ними носить спорадичний та ситуативний характер [73, с. 10]. Більш того, між окремими організаціями існує конкуренція за обмежені фінансові та інформаційні ресурси, простежуються дублювання напрямів та форм роботи. Все це призводить до розпорошення потенціалу безпекових ГО та обмежує можливості акумулювання їхніх зусиль у спільних адвокаційних кампаніях чи експертних ініціативах.

Характерною є також проблема неефективності правових та інституційних механізмів взаємодії органів влади та громадськості у безпековій сфері. Попри закріплення у низці законодавчих актів права інститутів громадянського суспільства брати участь у формуванні та реалізації безпекової політики, на

практиці ці норми часто мають декларативний характер та не підкріплені чіткими процедурами. Зокрема, бракує усталених та прозорих механізмів залучення громадських експертів до розробки концепцій, стратегій та програм у сфері національної безпеки, а також оцінювання результатів їх реалізації [118, с. 93].

Навіть у випадках формального включення представників інститутів громадянського суспільства до складу консультативно-дорадчих органів при різних відомствах сектору безпеки (громадських рад, експертних комісій тощо), їхня роль часто є суто номінальною. Як свідчать результати експертного опитування, проведеного Центром Разумкова, майже 60% залучених громадських активістів незадоволені рівнем врахування їхньої позиції при ухваленні рішень цими органами, а понад 70% вважають себе недостатньо поінформованими про діяльність силових структур [110, с. 143]. Це суттєво знижує мотивацію та зацікавленість самих громадських експертів до участі у безпековому діалозі з владою.

Попри окремі успішні приклади адвокаційних кампаній та громадських ініціатив у безпековій сфері (зокрема щодо реформування Служби безпеки України, впровадження демократичного цивільного контролю, протидії дезінформації тощо), в цілому низькою лишається дієвість громадського впливу на вироблення та реалізацію безпекової політики. Згідно з даними дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини, частка пропозицій громадськості, врахованих при ухваленні безпекових рішень, не перевищує 10-15% [115]. При цьому органи влади часто вдаються до імітації діалогу та консультацій з ГО, використовуючи громадську участь радше для легітимації власних рішень, аніж для пошуку оптимальних варіантів політики.

Викликає занепокоєння й переважання негативістських практик у взаємодії громадськості з силовими структурами. Мова йде про домінування протестних та контрольних форм громадської активності (пікети, петиції, судові позови, журналістські розслідування) над партнерськими та дорадчими (спільні робочі групи, громадські експертизи, консультації). За даними моніторингу

ЦЕДЕМ, протестні та контрольні дії становлять близько 60% усіх форм безпекової активності громадських організацій [119]. З одного боку, це є свідченням зрілості та принциповості громадянського суспільства, його готовності відстоювати суспільні інтереси та притягувати владу до відповідальності. З іншого боку, домінування негативістського активізму звужує простір конструктивного партнерства та породжує у представників влади синдром «оточеної фортеці».

Таблиця 2.4 – Основні виклики безпекової взаємодії громадськості та влади в Україні

Виклик	Зміст	Фактори	Можливі відповіді
Низький рівень довіри та партнерських відносин	Взаємна недовіра та упередженість у стосунках між владою та безпековими ГО	- Непрозорість діяльності силових структур;- Закритість влади до діалогу;- Радикалізм окремих ГО	- Розвиток культури відкритості з обох сторін;- Регулярна комунікація та обмін інформацією;- Спільні ініціативи та проєкти
Невідповідність пріоритетів та очікувань	Розходження між порядком денним влади та громадськості у визначенні безпекових пріоритетів	- Відмінності інституційних мотивацій;- Брак усвідомлення спільної відповідальності;- Дефіцит стратегічного бачення	- Узгодження позицій через діалог та комунікацію;- Спільне стратегічне планування;- Взаємне навчання та обмін досвідом
Перенесення партійно-політичних конфліктів	Втягування безпекових ГО у політичне протистояння, використання їх для тиску на владу	- Політизація та поляризація громадського сектору;- Залежність ГО від політичних спонсорів;- Амбіції лідерів ГО	- Зміцнення незалежності та політичної нейтральності ГО;- Розмежування безпекової та партійної діяльності;- Розвиток співпраці ГО з різними політичними силами

Джерело: розробка автора

Зазначені проблеми ведуть до поступової ерозії суспільної довіри у відносинах між владою та безпековими інститутами громадянського суспільства. Згідно з даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи», лише 8% громадян вважають, що їхня особиста участь у забезпеченні національної безпеки є важливою, тоді як 54% громадських активістів не задоволені станом

партнерства з силовими відомствами [117]. Своєю чергою, представники органів безпекового сектору часто розглядають незалежну громадську активність як виклик їхньому функціонуванню та репутації, вдаючись до практик дискредитації та тиску на «незручні» організації. Наслідком стає звуження простору конструктивного безпекового діалогу та домінування конфронтаційної риторики.

Серйозним викликом є також невідповідність між пріоритетами та очікуваннями влади й громадянського суспільства у безпековій сфері. Якщо для офіційних структур ключовими орієнтирами є передусім зміцнення обороноздатності держави, підвищення інституційних спроможностей сектору безпеки, протидія зовнішнім загрозам, то для більшості безпекових ГО на першому плані стоять питання дотримання прав людини, свободи діяльності, контролю за діями силовиків. Подібні розходження в ієрархії пріоритетів зумовлені відмінностями інституційних інтересів та культур, браком усвідомлення спільної відповідальності за національну безпеку, а подекуди й дефіцитом стратегічного бачення.

Особливої гостроти ці розходження набувають в умовах гібридної війни Росії проти України, коли офіційний дискурс влади акцентує увагу на задачах оборони та зміцнення безпекових спроможностей, тоді як низка правозахисних організацій критикує силові структури за порушення прав людини та обмеження свобод. Прикладом є суперечки довкола оцінки Закону «Про санкції» (2014), окремі норми якого, на думку правозахисників, створюють ризики для свободи слова та права на приватність [86]. Ще одним проблемним кейсом стала дискусія щодо обмежень на в'їзд в Україну для окремих іноземних громадян з міркувань національної безпеки.

Згубною тенденцією є також перенесення на безпекову сферу партійно-політичних конфліктів та протиріч. В умовах поляризації та фрагментації українського політикуму окремі безпекові громадські організації та експерти стають втягнутими в орбіти різних політичних сил, використовуються як інструменти міжпартійної боротьби. Це проявляється в ангажованості

коментарів та оцінок тих чи інших безпекових ініціатив, вибірковості критики чи підтримки окремих силових відомств, синхронізації протестних акцій з політичною кон'юнктурою. Подібні практики підривають довіру суспільства до незалежної безпекової експертизи, посилюють відчуження та конфронтацію між владою та громадськістю.

Для подолання окреслених проблем та адекватної відповіді на наявні виклики необхідні системні та послідовні кроки з боку всіх суб'єктів безпекових відносин – органів влади, силових структур, організацій громадянського суспільства, експертної спільноти. Найбільш пріоритетними та перспективними напрямами видаються наступні.

По-перше, зміцнення інституційної спроможності та ресурсної бази безпекових громадських організацій. Мова йде про розвиток їхнього кадрового потенціалу через цільові навчальні та грантові програми, забезпечення сталого фінансування статутної діяльності (не лише за рахунок іноземних донорів, а й з вітчизняних джерел), покращення матеріально-технічної бази та інформаційного забезпечення. Важливим кроком має стати створення при профільному парламентському Комітеті з питань національної безпеки окремої бюджетної програми підтримки безпекових аналітичних центрів за прикладом американського досвіду [46].

По-друге, налагодження регулярної комунікації та координації діяльності в рамках самого безпекового громадського сектору. Це передбачає формування сталих мереж та коаліцій організацій за тематичним та функціональним принципом, проведення спільних публічних заходів (конференцій, круглих столів, публічних дебатів), вироблення спільних позицій та ініціатив з актуальних безпекових питань. Прикладом подібної синергії став Національний форум «Трансформація України», проведений у лютому 2022 року за участю майже 100 провідних громадських організацій, що працюють у сфері національної безпеки [76].

Для подолання окреслених проблем та адекватної відповіді на наявні виклики необхідні системні та послідовні кроки з боку всіх суб'єктів безпекових

відносин – органів влади, силових структур, організацій громадянського суспільства, експертної спільноти. Найбільш пріоритетними та перспективними напрямами видаються наступні.

По-перше, зміцнення інституційної спроможності та ресурсної бази безпекових громадських організацій. Мова йде про розвиток їхнього кадрового потенціалу через цільові навчальні та грантові програми, забезпечення сталого фінансування статутної діяльності (не лише за рахунок іноземних донорів, а й з вітчизняних джерел), покращення матеріально-технічної бази та інформаційного забезпечення. Важливим кроком має стати створення при профільному парламентському Комітеті з питань національної безпеки окремої бюджетної програми підтримки безпекових аналітичних центрів за прикладом американського досвіду.

По-друге, налагодження регулярної комунікації та координації діяльності в рамках самого безпекового громадського сектору. Це передбачає формування сталих мереж та коаліцій організацій за тематичним та функціональним принципом, проведення спільних публічних заходів (конференцій, круглих столів, публічних дебатів), вироблення спільних позицій та ініціатив з актуальних безпекових питань. Прикладом подібної синергії став Національний форум «Трансформація України», проведений у лютому 2022 року за участю майже 100 провідних громадських організацій, що працюють у сфері національної безпеки [76].

По-третє, розвиток ефективних механізмів та процедур взаємодії безпекових інститутів громадянського суспільства з органами державної влади та силовими структурами. Ключовим завданням у цьому контексті є забезпечення реальної, а не імітаційної участі громадських експертів у розробці концепцій, стратегій та програм з питань національної безпеки, оцінці результатів їх виконання. Важливо перейти від спорадичних до системних форматів співпраці, зокрема через підписання двосторонніх меморандумів та угод між громадськими організаціями та силовими відомствами, створення спільних робочих груп, запровадження регулярних консультацій та громадських

експертиз.

Перспективним напрямом є також розвиток інноваційних цифрових інструментів безпекової взаємодії на кшталт краудсорсингових платформ та систем громадського моніторингу. Наприклад, запущена у 2019 році платформа «Взаємодія» дозволяє представникам громадськості в режимі онлайн повідомляти про можливі загрози або надавати інформацію, що становить суспільний інтерес для національної безпеки. За умови масштабування та вдосконалення подібні інструменти здатні суттєво розширити канали комунікації між владою та активними громадянами.

По-четверте, вкрай важливим завданням є розвиток культури партнерства та налагодження атмосфери довіри між усіма учасниками безпекової взаємодії. Це потребує поступової, але неухильної трансформації управлінських підходів та організаційної культури як в органах влади, так і в громадському секторі. З боку державних інституцій критично важливими є відкритість та підзвітність, готовність до діалогу та сприйняття громадянського суспільства як партнера, а не супротивника. Своєю чергою, громадські організації мають демонструвати конструктивність позиції, виваженість в оцінках, прагнення до пошуку спільних рішень, а не до конфронтації.

Корисним інструментом тут можуть стати різноманітні освітні та просвітницькі ініціативи, спрямовані на формування компетентностей безпекового партнерства – комунікаційних навичок, критичного мислення, вміння досягати консенсусу тощо. Показовим прикладом є освітній курс «Лідерство у секторі безпеки», запроваджений Центром досконалості керівництва у секторі безпеки Женевського центру з управління сектором безпеки. Він спрямований на розвиток лідерського потенціалу представників сектору безпеки та громадянського суспільства, опанування ними сучасних підходів до налагодження партнерської взаємодії [120].

По-п'яте, надзвичайно важливо мінімізувати ризики політизації та ідеологічної інструменталізації безпекового громадського сектору. З одного боку, необхідні більш чіткі законодавчі запобіжники проти втручання

політичних партій у діяльність громадських організацій, фінансування останніх з виборчих фондів, використання псевдо-громадських структур у партійних цілях. З іншого боку, самі безпекові ГО мають усвідомлювати небезпеку перетворення на придаток партійних структур, більш відповідально ставитися до збереження власної незалежності та неупередженості.

Дієвим запобіжником політизації може стати посилення внутрішньої саморегуляції громадського сектора через запровадження етичних кодексів, механізмів громадського контролю, незалежних наглядових рад тощо. Ключовою нормою для безпекових ГО має стати політична нейтральність – як у виборі експертів та керівних органів, так і у здійсненні статутної діяльності. Лише за таких умов зможе зміцнитися довіра суспільства до безпекової громадської експертизи.

Нарешті, украй необхідним видається узгодження позицій та очікувань влади й громадськості щодо безпекових пріоритетів та шляхів їх реалізації. Це передбачає налагодження постійного стратегічного діалогу з використанням різноманітних дискусійних майданчиків – експертних груп, круглих столів, публічних консультацій тощо. В рамках таких обговорень мають бути чітко окреслені "червоні лінії", тобто принципові розбіжності в позиціях і цінностях, які не можуть бути предметом компромісу. Водночас у тих сферах, де інтереси влади та громадянського суспільства збігаються, важливо виробити спільне бачення оптимальної моделі національної безпеки, закріпивши його у відповідних документах стратегічного планування.

Саме через механізм спільного стратегування можна поєднати зусилля держави та громадянського суспільства у протидії гібридним загрозам, забезпеченні національної стійкості, захисті територіальної цілісності та суверенітету України. Це потребує подолання інституційних упереджень та недовіри, усвідомлення спільної відповідальності за майбутнє країни.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЕЗПЕКОВИХ АСПЕКТІВ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

3.1 Пріоритети розвитку партнерства влади та громадськості у безпековій сфері в Україні

Аналіз сучасного стану та викликів безпекової взаємодії держави та громадянського суспільства в Україні дозволяє окреслити ключові пріоритети розвитку такого партнерства на середньострокову перспективу. Їх реалізація потребуватиме цілеспрямованих та скоординованих зусиль з боку органів влади, силових структур, безпекових громадських організацій та експертних середовищ. При цьому важливо забезпечити стратегічну послідовність та наступність реформ, їх відповідність європейським та євроатлантичним стандартам демократичного врядування сектором безпеки.

Першим пріоритетом має стати інституціоналізація та нормативно-правове забезпечення механізмів безпекового партнерства. Попри наявність окремих законодавчих норм щодо участі громадськості у формуванні та контролі над реалізацією безпекової політики, на сьогодні бракує цілісної та збалансованої моделі такої взаємодії. Відтак, на часі ухвалення окремого Закону «Про національну безпеку України», який би на системному рівні врегулював питання принципів, форм та процедур співпраці влади та інститутів громадянського суспільства у безпековій сфері [39, с. 37].

Новий закон має закріпити не лише права, але й обов'язки та відповідальність суб'єктів безпекового партнерства, визначити механізми взаємного контролю та підзвітності. При цьому важливо подолати формально-декларативний підхід, притаманний чинним нормам, та забезпечити практичну дієвість передбачених процедур. Серед останніх ключове місце мають посісти

публічні консультації з громадськістю щодо проектів безпекових рішень, громадська експертиза діяльності сектору безпеки, механізм громадських розслідувань та моніторинг порушень прав людини з боку силових структур

Таблиця 3.1 – Пріоритетні механізми безпекового партнерства влади та громадськості

Механізм взаємодії	**Зміст**	**Очікуваний результат**
Публічні консультації	Обговорення проектів безпекових рішень з громадськістю на етапі їх підготовки	Підвищення якості та легітимності безпекової політики
Громадська експертиза	Оцінка громадськими експертами діяльності органів сектору безпеки	Виявлення проблем та вдосконалення роботи силових структур
Громадські розслідування	Незалежне розслідування резонансних інцидентів за участю силовиків	Зменшення безкарності та порушень прав людини
Громадський моніторинг	Системне відстеження та оцінка дотримання прав людини в діяльності сектору безпеки	Посилення підзвітності силових структур суспільству

Джерело: розробка автора

Важливою складовою нормативно-правового забезпечення безпекового партнерства має стати також удосконалення законодавства про доступ до публічної інформації в частині розширення можливостей громадського контролю за сектором безпеки. Зокрема, доцільно переглянути перелік відомостей, що становлять державну таємницю, звузивши режим секретності до критично важливих даних [124]. Необхідним є запровадження т.зв. «трискладового тесту» для обмеження доступу до інформації, який включає оцінку законності мети, пропорційності засобів та нагальності підстав для таких обмежень. В свою чергу, громадські активісти, які здійснюють контрольні функції, мають отримати можливість доступу до секретної інформації за умови попередньої перевірки та дотримання вимог законодавства про охорону державної таємниці.

Ще одним важливим кроком на шляху інституціоналізації безпекового

партнерства має стати унормування діяльності консультативно-дорадчих органів та експертних рад при силових відомствах. На сьогодні такі органи (громадські ради, колегії, робочі групи) функціонують при Міноборони, МВС, СБУ та інших структурах сектору безпеки. Водночас їх діяльність переважно має формальний та спорадичний характер, склад формується непрозоро, а рекомендації здебільшого ігноруються. Тому актуальним завданням є не лише внормування порядку створення таких інституцій, критеріїв та процедур відбору їх членів, але й надання їм реальних повноважень щодо контролю, експертизи та впливу на формування політики відомства [111].

Другим пріоритетом розвитку партнерства влади та громадськості у безпековій сфері є нарощування інституційної спроможності та професіоналізація безпекових громадських організацій. Попри кількісне зростання мережі таких організацій в останнє десятиріччя, переважна більшість з них відчувають дефіцит ресурсів, знань та компетенцій для повноцінної участі у виробленні безпекової політики. Тому вкрай важливим є розширення програм організаційного розвитку та навчання громадських активістів, які працюють над безпековою проблематикою.

Зокрема, на базі провідних аналітичних центрів та університетів доцільно запровадити освітні курси та професійні стажування для лідерів та експертів безпекових ГО. Їх тематика має охоплювати як фахові питання (національна безпека, оборонна політика, цивільний контроль, кібербезпека, стратегічні комунікації тощо), так і універсальні навички (організаційний менеджмент, робота з даними, публічні виступи, адвокація тощо). Важливо, щоб такі програми не обмежувалися традиційними лекційними форматами, а передбачали інтерактивні та практичні компоненти – ділові ігри, групові проекти, польові дослідження та ін.

Успішним прикладом такої ініціативи став освітній курс «Школа фахівця з громадської безпеки», реалізований у 2021 році Центром безпекових досліджень «СЕНСС» у партнерстві з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні. Програма курсу передбачала комплексне навчання

представників безпекових ГО за дев'ятьма тематичними модулями із залученням провідних українських та зарубіжних експертів. За результатами навчання учасники підготували 15 дослідницьких та адвокаційних проектів з різних аспектів безпекової політики, частина з яких вже реалізована [57].

Окрему увагу слід приділити посиленню аналітичного потенціалу безпекових громадських організацій. В умовах динамічних безпекових загроз зростає затребуваність незалежних центрів експертизи, здатних продукувати якісну аналітику та пропонувати інноваційні рішення. Для цього необхідно розвивати інфраструктуру безпекових досліджень, зокрема через цільову підтримку think tanks, створення дослідницьких лабораторій та консорціумів на базі університетів, запровадження системи грантів та стипендій для молодих безпекових аналітиків.

Таблиця 3.2 – Заходи з нарощування інституційної спроможності безпекових ГО

Напрям	**Пропоновані заходи**
Освітні програми	- Курси та стажування для громадських активістів у сфері безпеки;- Поєднання теоретичної та практичної підготовки;- Залучення провідних фахівців як викладачів
Аналітичний потенціал	- Цільова підтримка безпекових think tanks;- Створення дослідницьких консорціумів на базі університетів;- Гранти та стипендії для молодих аналітиків

Джерело: розробка автора

Третім пріоритетом партнерства має стати налагодження ефективних каналів комунікації та обміну інформацією між органами влади, силовими структурами та громадськістю з безпекових питань. В умовах інформаційної війни проти України, поширення дезінформації та фейків вкрай важливо забезпечити достовірне, повне та вчасне інформування суспільства про актуальні безпекові виклики, позицію влади та хід реалізації ключових безпекових ініціатив.

Для цього доцільно запровадити регулярні (щомісячні) брифінги та прес-конференції керівництва сектору безпеки для ЗМІ та громадськості, практику

підготовки «білих книг», аналітичних доповідей та звітів щодо актуальних безпекових трендів, активізувати комунікацію силових відомств у соціальних мережах [63, с. 12]. Окремим напрямом має стати налагодження діалогу з регіональними безпековими спільнотами через виїзні зустрічі, відкриті дискусії, теле- та радіомарафони.

Корисним елементом двосторонньої комунікації можуть стати також регулярні (квартальні) закриті зустрічі керівництва сектору безпеки з представниками профільних громадських організацій та аналітичних центрів. На відміну від публічних заходів, такий формат дозволить більш предметно та відверто обговорювати чутливі теми, узгоджувати позиції та шукати спільні розв'язання нагальних проблем. Подібна практика закритих брифінгів для безпекових експертів успішно функціонує, зокрема, в рамках Мюнхенської безпекової конференції [22].

Четвертим пріоритетом співпраці влади та громадськості має стати спільне стратегічне планування та програмування у безпековій сфері. На сьогодні процес вироблення ключових документів безпекової політики (Стратегії національної безпеки, Стратегічного оборонного бюлетеня, Концепції розвитку сектору безпеки тощо) відбувається переважно у закритому режимі, без належного залучення незалежного експертного середовища. Відтак, такі документи часто не повною мірою враховують актуальні тренди та виклики, носять занадто загальний характер, не завжди корелюють між собою.

Тому важливо не лише унормувати процедуру обов'язкових консультацій з громадськістю щодо проектів усіх стратегічних документів у сфері нацбезпеки, але й передбачити можливість делегування представників безпекових ГО та аналітичних центрів до складу робочих груп з їх підготовки [105, с. 48]. Це дозволить своєчасно врахувати альтернативні точки зору, напрацювати більш інноваційні та реалістичні рішення, забезпечити суспільну легітимність ухвалених стратегій.

Окремим перспективним форматом партнерства може стати також спільна розробка та реалізація цільових безпекових програм та проектів за участю

державних органів, наукових установ, громадських організацій та бізнесу. Такі ініціативи можуть стосуватися найбільш актуальних безпекових викликів – протидії гібридним загрозам, забезпечення кібербезпеки, розвитку оборонних технологій, впровадження інновацій у роботу силових структур тощо. Співпраця в рамках проектів не лише сприятиме синергії ресурсів та компетенцій, але й посилить взаємну довіру між владою та громадськістю.

П'ятим пріоритетом має стати підвищення інклюзивності та репрезентативності безпекового партнерства. Попри певний прогрес останніх років, переважна більшість безпекових громадських ініціатив реалізується обмеженим пулом організацій, переважно київськими. Регіональні, а особливо локальні голоси лишаються маргіналізованими та виключеними з безпекового дискурсу. Так само бракує представництва та залученості вразливих груп – ветеранів, ВПО, національних меншин, людей з інвалідністю тощо. Відтак, безпекова взаємодія досі має доволі елітарний та ексклюзивний характер.

Тому слід цілеспрямовано розширювати географію та склад учасників безпекового діалогу, проводити адресну інформаційну та мобілізаційну роботу з регіональними безпековими спільнотами. Зокрема, на рівні областей та великих міст доцільно започаткувати діяльність регіональних безпекових координаційних рад за участю представників місцевої влади, територіальних підрозділів силових структур, регіональних експертних та громадських середовищ [44, с. 231]. На національному рівні важливо забезпечити квоти представництва регіонів в дорадчих та консультативних органах при центральних органах влади.

Важливим кроком до більшої інклюзивності стане також посилення безпекового компонента в діяльності «традиційних» громадських мереж та платформ – правозахисних, екологічних, моніторингових та ін. Це дозволить залучити до безпекового діалогу цілий спектр нових голосів та перспектив, краще інтегрувати безпекову проблематику в ширший порядок денний суспільних реформ в Україні. Прикладом такого підходу може слугувати ініціатива «Безпека в регіонах» від Мережі хабів громадянського суспільства, яка

об'єднує десятки локальних НУО довкола обговорення актуальних безпекових питань місцевих громад [75].

Нарешті, шостим ключовим пріоритетом розвитку безпекового партнерства влади та громадськості має стати впровадження інноваційних підходів та технологій співпраці. В умовах динамічного безпекового середовища та стрімкого розвитку комунікаційних технологій традиційні офлайн формати взаємодії вже не можуть забезпечити належну ефективність та оперативність діалогу. Тому на порядку денному впровадження цифрових інструментів співпраці, що базуються на використанні великих даних, штучного інтелекту, краудсорсингових платформ тощо.

Зокрема, перспективним напрямом є розвиток т.зв. «ситуаційної обізнаності» (Situational Awareness) через залучення громадських активістів до збору, обробки та візуалізації актуальних безпекових даних за допомогою цифрових платформ. Подібні краудсорсингові інструменти дозволяють в режимі реального часу відстежувати ситуацію в регіонах, виявляти загрози на ранній стадії, координувати зусилля держави та громадськості з реагування на надзвичайні ситуації. Успішним прикладом такої взаємодії стала платформа «Вільний Донбас», створена зусиллями волонтерів для координації евакуації та гуманітарної допомоги мешканцям прифронтових територій [84].

Таблиця 3.3 – Інноваційні формати безпекового партнерства влади та громадськості

Інноваційний формат	Суть	Приклад
Цифрові краудсорсингові платформи	Залучення громадськості до збору та аналізу безпекових даних	Платформа «Вільний Донбас»
Онлайн-симуляції та навчання	Інтерактивні віртуальні вправи з відпрацювання взаємодії	Навчання з кібербезпеки «Захисник UA»
Спільні інноваційні хаби	Платформи для спільного генерування безпекових рішень	Хаб оборонних інновацій «DEFHUB»

Джерело: розробка автора

Ще однією перспективною технологією є проведення онлайн-симуляцій та навчань для представників влади та громадського сектору з метою

відпрацювання алгоритмів спільних дій у кризових ситуаціях. Вони дозволяють у безпечному віртуальному середовищі змоделювати різні сценарії безпекових загроз та відпрацювати оптимальні моделі взаємодії. Цікавим прикладом такого формату стало навчання з питань кібербезпеки «Захисник UA», організоване СБУ спільно з громадськими експертами, під час якого учасники відпрацьовували спільне реагування на масштабну кібератаку [106].

Нарешті, вартим уваги форматом співпраці є створення спільних просторів та хабів для інновацій у безпековій сфері. Вони можуть виконувати роль комунікаційних та проектних майданчиків, де представники влади, силових відомств, індустрії, наукових установ та громадських організацій спільно працюватимуть над виробленням інноваційних безпекових рішень. Першою успішною спробою такого хабу став «DEFHUB», створений за ініціативи волонтерів на базі Міністерства оборони України з метою розвитку та впровадження передових оборонних технологій.

Підсумовуючи, можна констатувати, що для реалізації окреслених пріоритетів розвитку безпекового партнерства влади та громадськості в Україні знадобляться цілеспрямовані зусилля та послідовні кроки з боку всіх зацікавлених сторін. Ключовими передумовами успішності цього процесу мають стати:

1. Політична воля та готовність керівництва держави до рівноправного діалогу та співпраці з громадянським суспільством як повноцінним партнером у формуванні та реалізації безпекової політики.

2. Зміцнення інституційної спроможності, кваліфікації та незалежності безпекового громадського сектору, подолання внутрішньої конкуренції та фрагментації.

3. Налагодження системної та проактивної комунікації, створення сталих та інклюзивних механізмів обміну інформацією та досвідом між усіма суб'єктами безпекової взаємодії.

4. Культивування атмосфери взаємної довіри, поваги та усвідомлення спільної відповідальності влади та громадянського суспільства за забезпечення

національної безпеки України.

5. Запровадження інноваційних форматів та технологій співпраці, зокрема через використання потенціалу інформаційно-комунікаційних та краудсорсингових інструментів.

Лише за умови дотримання цих принципів та поєднання зусиль усіх зацікавлених сторін на основі чіткого бачення спільних пріоритетів, цінностей та цілей можливо перетворити безпекове партнерство влади та громадськості на справді потужний драйвер зміцнення стійкості та обороноздатності Української держави в умовах триваючої гібридної агресії. Від прогресу на цьому шляху значною мірою залежатиме здатність України дати ефективну відповідь на численні виклики її національній безпеці в коротко- та довгостроковій перспективі.

3.2 Механізми підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади

Аналіз сучасного стану та викликів безпекової взаємодії держави та громадянського суспільства в Україні дозволяє окреслити ключові механізми підвищення ефективності такого партнерства на середньострокову перспективу. Їх реалізація потребуватиме цілеспрямованих та скоординованих зусиль з боку органів влади, силових структур, безпекових громадських організацій та експертних середовищ. При цьому важливо забезпечити стратегічну послідовність та наступність реформ, їх відповідність європейським та євроатлантичним стандартам демократичного врядування сектором безпеки.

Сучасні дослідження у сфері публічного управління демонструють необхідність трансформації підходів до організації безпекової взаємодії між державою та громадянським суспільством. В умовах глобальних викликів критично важливим стає формування гнучких та адаптивних механізмів такої

взаємодії, які здатні оперативно реагувати на зміни безпекового середовища. Особливої актуальності набуває питання інституціоналізації цих механізмів та забезпечення їх стійкості в умовах кризових ситуацій. Як зазначає Р.В. Войтович, ефективність таких механізмів значною мірою залежить від здатності органів влади забезпечити системний підхід до їх впровадження та розвитку [45, с. 23].

Важливим аспектом підвищення ефективності безпекової взаємодії є розвиток інституційної спроможності громадських організацій. Це включає не лише питання організаційного розвитку, але й формування відповідних компетенцій, налагодження сталих комунікаційних каналів та розбудову експертного потенціалу. В цьому контексті актуалізується необхідність створення системи підготовки фахівців у сфері безпекової взаємодії, які б мали необхідні знання та навички для ефективної роботи як з боку громадського сектору, так і з боку державних органів. О.В. Петроє підкреслює, що розвиток такого кадрового потенціалу є ключовою передумовою для забезпечення якісного діалогу між владою та громадськістю у безпековій сфері [83, с. 127].

Особливої уваги заслуговує питання цифрової трансформації механізмів безпекової взаємодії. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та зростання кіберзагроз виникає потреба у створенні захищених цифрових платформ для комунікації між державними органами та громадськістю. При цьому важливо забезпечити баланс між відкритістю та безпекою таких платформ, їх доступністю для широкого кола громадських організацій та надійним захистом від несанкціонованого втручання. Суттєвим аспектом є також розвиток цифрових компетенцій усіх учасників взаємодії. Як доводить у своєму дослідженні С.А. Чукут, успішність цифрової трансформації публічного управління значною мірою залежить від готовності як державних службовців, так і представників громадськості ефективно використовувати новітні технологічні рішення [123, с. 45].

Ключовим механізмом підвищення ефективності безпекової взаємодії є розвиток системи моніторингу та оцінки результативності співпраці між державою та громадянським суспільством. Це передбачає розробку чітких

індикаторів ефективності, впровадження прозорих процедур звітності та створення незалежних механізмів верифікації досягнутих результатів. Важливим аспектом є також забезпечення регулярного зворотного зв'язку від усіх учасників взаємодії та врахування їхніх пропозицій щодо вдосконалення наявних механізмів співпраці. В.С. Куйбіда у своїх дослідженнях наголошує на необхідності впровадження комплексної системи оцінювання ефективності взаємодії влади та громадськості, яка б враховувала як кількісні, так і якісні показники [69, с. 82].

Суттєвим аспектом розвитку механізмів безпекової взаємодії є формування відповідної організаційної культури в органах державної влади та громадських організаціях. Це включає не лише розвиток навичок міжсекторальної комунікації, але й формування спільного розуміння безпекових викликів та шляхів їх подолання. Н.С. Грицяк підкреслює важливість розвитку культури діалогу та партнерства між владою та громадськістю, особливо в контексті вирішення складних безпекових питань [49, с. 156].

В контексті посилення інституційної спроможності важливим механізмом є розвиток експертно-аналітичного забезпечення безпекової взаємодії. Це включає створення спеціалізованих аналітичних центрів, проведення спільних досліджень, організацію експертних обговорень та формування рекомендацій щодо вдосконалення політики у сфері безпеки. При цьому особливого значення набуває забезпечення незалежності таких експертних центрів та їх здатності надавати об'єктивну оцінку ситуації. Дослідження М.М. Білинської демонструють, що розвиток незалежної експертизи є критично важливим фактором підвищення ефективності взаємодії між владою та громадськістю [40, с. 92].

Значну роль у підвищенні ефективності безпекової взаємодії відіграє розвиток механізмів фінансової підтримки громадських ініціатив у безпековій сфері. Такі механізми мають забезпечувати прозорий та конкурентний розподіл ресурсів, стимулювати розвиток інноваційних проєктів та сприяти сталості громадських організацій. Водночас важливо зберегти баланс між державною

підтримкою та незалежністю громадського сектору. С.В. Загороднюк зазначає, що диверсифікація джерел фінансування та розвиток механізмів громадського контролю за використанням коштів є ключовими умовами ефективної взаємодії [55, с. 167].

Важливим механізмом підвищення ефективності безпекової взаємодії є розвиток регіональної складової такого партнерства. В умовах децентралізації зростає роль місцевих органів влади та територіальних громад у забезпеченні безпеки на локальному рівні. Формування ефективних механізмів координації між центральними та місцевими органами влади, а також залучення місцевих громадських організацій до процесів прийняття рішень стає критично важливим завданням. На думку О.Ю. Оболенського, саме розвиток місцевих безпекових ініціатив та їх інтеграція в загальнодержавну систему безпеки може стати ключовим фактором підвищення ефективності взаємодії держави та громадянського суспільства [77, с. 34].

Окремої уваги заслуговує питання розвитку освітніх механізмів підготовки фахівців у сфері безпекової взаємодії. Це включає не лише формальну освіту в закладах вищої освіти, але й розвиток системи неформальної освіти, проведення тренінгів, семінарів та обміну досвідом між представниками державного та громадського секторів. Л.Л. Прокопенко наголошує на необхідності впровадження спеціалізованих освітніх програм, які б враховували специфіку безпекової взаємодії та сприяли формуванню необхідних компетенцій у всіх учасників такої взаємодії [100, с. 128].

У контексті сучасних викликів особливого значення набуває розвиток комунікаційних механізмів безпекової взаємодії. Це передбачає не лише створення технічної інфраструктури для обміну інформацією, але й формування ефективних протоколів комунікації, особливо в кризових ситуаціях. При цьому важливо забезпечити баланс між відкритістю інформації та вимогами безпеки. В.М. Дрешпак зазначає, що саме якість комунікаційних процесів часто стає визначальним фактором ефективності взаємодії між державою та громадянським суспільством у безпековій сфері [51, с. 67].

На основі проведеного аналізу механізмів підвищення ефективності безпекової взаємодії держави та громадянського суспільства, доцільно систематизувати основні елементи такої взаємодії. У таблиці 3.4 представлено узагальнення ключових механізмів, їх змістовного наповнення та інструментів реалізації, що дозволяє комплексно відобразити системний характер досліджуваного явища.

Таблиця 3.4 – Класифікація механізмів підвищення ефективності безпекової взаємодії

Назва механізму	**Зміст механізму**	**Інструменти реалізації**	**Критерії ефективності**
Правовий	Нормативно-правове забезпечення взаємодії	Закони, підзаконні акти, регуляторні документи	Повнота регулювання, відповідність стандартам
Інституційний	Формування організаційних структур взаємодії	Координаційні ради, робочі групи, експертні комісії	Сталість функціонування, результативність роботи
Інформаційний	Забезпечення комунікації та обміну даними	Інформаційні системи, бази даних, канали зв'язку	Оперативність, захищеність, доступність
Ресурсний	Матеріально-технічне та фінансове забезпечення	Бюджетні програми, гранти, технічна підтримка	Достатність ресурсів, ефективність використання

Джерело: розробка автора

Розглядаючи правовий механізм як базовий елемент системи безпекової взаємодії, варто підкреслити його фундаментальне значення для забезпечення легітимності та впорядкованості відносин між державою та громадянським суспільством. В умовах сучасних викликів особливої актуальності набуває питання адаптації нормативно-правової бази до нових форм загроз та можливостей реагування на них. Як зазначає О.В. Петроє, ефективність правового механізму значною мірою залежить від його здатності забезпечити баланс між вимогами безпеки та принципами демократичного врядування [83, с. 132].

Інституційний механізм, представлений у таблиці, реалізується через

створення та розвиток відповідних організаційних структур. Особливе значення має формування постійно діючих майданчиків для діалогу між владою та громадськістю, що забезпечують системність та послідовність взаємодії. В.С. Куйбіда наголошує на необхідності розвитку мережі експертно-аналітичних центрів як ключового елементу інституційного механізму, що забезпечує якісну аналітичну підтримку процесів прийняття рішень у безпековій сфері [69, с. 86].

Інформаційний механізм набуває особливої ваги в контексті цифрової трансформації публічного управління. Створення захищених каналів комунікації, розвиток систем обміну даними та забезпечення кібербезпеки стають критично важливими елементами ефективної взаємодії. С.А. Чукут підкреслює, що розвиток цифрових платформ взаємодії має супроводжуватися впровадженням відповідних стандартів безпеки та протоколів захисту інформації [123, с. 47].

Ресурсний механізм, як свідчить аналіз практики, часто стає визначальним фактором сталості та результативності безпекової взаємодії. При цьому важливо забезпечити не лише достатній рівень фінансування, але й ефективність використання наявних ресурсів. Л.Л. Прокопенко акцентує увагу на необхідності розвитку механізмів громадського контролю за використанням ресурсів та впровадження прозорих процедур звітності [100, с. 130].

Важливо підкреслити, що ефективність представлених у таблиці механізмів значною мірою залежить від їх системної взаємодії та взаємодоповнення. Аналіз практичного досвіду показує, що ізольоване застосування окремих механізмів не дає бажаного результату. В цьому контексті варто звернути увагу на синергетичний ефект від комплексного впровадження всіх механізмів.

Наприклад, правовий механізм створює нормативну основу для функціонування інституційних структур, які, у свою чергу, забезпечують практичну реалізацію законодавчих норм. М.М. Білинська у своїх дослідженнях демонструє, що саме така взаємодія дозволяє досягти максимальної ефективності в процесі розбудови безпекового партнерства [40, с. 94]. При цьому

інформаційний механізм забезпечує необхідну комунікаційну підтримку, а ресурсний – створює матеріальну базу для реалізації запланованих заходів.

Особливої уваги заслуговує питання оцінки ефективності впровадження зазначених механізмів. В.М. Дрешпак пропонує комплексний підхід до оцінювання, який включає як кількісні, так і якісні показники результативності [51, с. 69]. Серед ключових індикаторів ефективності можна виділити:

– рівень інституційної спроможності учасників взаємодії;
– якість нормативно-правового забезпечення;
– ефективність використання ресурсів;
– рівень довіри між учасниками взаємодії;
– практичні результати спільних ініціатив.

Практичний досвід впровадження розглянутих механізмів демонструє необхідність врахування специфіки регіонального та місцевого контексту. О.Ю. Оболенський зазначає, що ефективність безпекової взаємодії на місцевому рівні часто залежить від здатності адаптувати загальні механізми до конкретних умов та потреб територіальних громад [77, с. 36]. Це особливо актуально в умовах децентралізації, коли зростає роль місцевих ініціатив у забезпеченні безпеки.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна виділити кілька ключових тенденцій у розвитку механізмів підвищення ефективності безпекової взаємодії:

1) спостерігається поступовий перехід від формального до змістовного партнерства між державою та громадянським суспільством у безпековій сфері;

2) зростає роль цифрових технологій та інноваційних рішень у забезпеченні ефективної комунікації та координації дій;

3) посилюється увага до питань розвитку професійних компетенцій та експертного потенціалу учасників взаємодії.

Водночас, С.В. Загороднюк наголошує на необхідності подальшого вдосконалення механізмів фінансового забезпечення та розвитку сталих моделей партнерства [55, с. 169]. Це особливо важливо для забезпечення довгострокової

ефективності безпекової взаємодії.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки щодо механізмів підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади в Україні:

По перше, ефективність безпекової взаємодії залежить від системного застосування всіх розглянутих механізмів – правового, інституційного, інформаційного та ресурсного, які мають впроваджуватися комплексно та узгоджено.

По-друге, критично важливим є забезпечення інституційної спроможності всіх учасників взаємодії, що підтверджується дослідженнями О.В. Петроє [83, с. 135].

По-третє, цифрова трансформація механізмів взаємодії має супроводжуватися відповідним розвитком компетенцій учасників та впровадженням надійних систем захисту інформації.

Особливої уваги потребує розвиток регіональної складової безпекової взаємодії та адаптація загальних механізмів до місцевого контексту.

Для подальшого підвищення ефективності безпекової взаємодії рекомендується:

1) Забезпечити розвиток нормативно-правової бази відповідно до сучасних викликів та потреб;

2) Посилити інституційну спроможність учасників взаємодії через розвиток експертного потенціалу та професійних компетенцій;

3) Вдосконалити механізми ресурсного забезпечення та фінансової підтримки спільних ініціатив;

4) Розвивати цифрові платформи взаємодії з урахуванням вимог безпеки та доступності.

В.М. Дрешпак слушно зауважує, що успішна реалізація цих рекомендацій потребуватиме послідовних та скоординованих зусиль усіх зацікавлених сторін [51, с. 71].

Перспективними напрямами подальших досліджень у цій сфері видається

розробка комплексної методики оцінки ефективності безпекової взаємодії, що дозволить об'єктивно вимірювати результативність впроваджених механізмів. Важливим напрямом також є вивчення міжнародного досвіду впровадження інноваційних механізмів взаємодії, особливо в контексті новітніх безпекових викликів та загроз. Окремої уваги заслуговує дослідження впливу цифрової трансформації на ефективність безпекового партнерства, що набуває особливої актуальності в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та зростання кіберзагроз. Такі дослідження дозволять сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо подальшого вдосконалення механізмів безпекової взаємодії між державою та громадянським суспільством.

Проведене дослідження механізмів підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади в Україні дозволило виявити їх комплексний та взаємопов'язаний характер. Встановлено, що ефективна реалізація такої взаємодії можлива лише за умови системного впровадження правових, інституційних, інформаційних та ресурсних механізмів, які мають функціонувати узгоджено та взаємодоповнююче. При цьому ключовою умовою успішності є забезпечення належного рівня інституційної спроможності всіх учасників взаємодії, розвиток їх експертного потенціалу та професійних компетенцій.

Особливого значення в сучасних умовах набуває цифрова трансформація механізмів безпекової взаємодії, що має супроводжуватися впровадженням надійних систем захисту інформації та розвитком відповідних цифрових компетенцій. Водночас критично важливим залишається питання ресурсного забезпечення та розвитку сталих моделей партнерства, що потребує подальшого вдосконалення механізмів фінансової підтримки спільних ініціатив та забезпечення їх довгострокової ефективності. Саме комплексний підхід до розвитку всіх складових безпекової взаємодії, з урахуванням регіональної специфіки та сучасних викликів, дозволить забезпечити її максимальну результативність та відповідність стандартам демократичного врядування.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можемо зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Ефективна взаємодія між громадянським суспільством та органами публічної влади є ключовою передумовою забезпечення національної безпеки в сучасних умовах. Громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у представленні інтересів громадян, здійсненні громадського контролю за сектором безпеки, мобілізації суспільних ресурсів для протидії загрозам. Водночас органи публічної влади мають створювати належні інституційно-правові та комунікаційні механізми для забезпечення конструктивного партнерства з інститутами громадянськості у безпековій сфері.

2. Аналіз сучасного стану взаємодії громадянського суспільства та органів влади в Україні у безпековому вимірі засвідчив наявність як певних досягнень, так і низки проблем. З одного боку, в Україні сформовано основи нормативно-правового забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації безпекової політики. З іншого боку, простежується недостатня ефективність наявних форм та механізмів комунікації, низький рівень довіри громадян до влади, інституційна слабкість багатьох організацій громадянського суспільства. Потребує вдосконалення система демократичного цивільного контролю над сектором безпеки.

3. Методологія дослідження безпекових вимірів взаємодії громадянського суспільства та органів влади має носити комплексний та міждисциплінарний характер. Поєднання інституційного, конструктивістського та мережевого підходів дозволяє сформувати цілісне бачення структурних, ціннісно-дискурсивних та реляційних аспектів безпекового партнерства. Водночас урахування темпоральної динаміки та контекстуальної специфіки такого партнерства вимагає застосування історичних, порівняльних та прогностичних методів.

4. В умовах зовнішньої агресії та гібридних загроз національній безпеці України підвищення ефективності безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади набуває критичного значення. Лише шляхом поєднання зусиль держави і громадянського суспільства можливо ефективно протидіяти деструктивним інформаційним впливам, забезпечити стійкість населення, консолідувати ресурси на оборону. Тому налагодження сталих та інклюзивних механізмів співпраці влади з патріотичною громадськістю є пріоритетним завданням сьогодення.

5. Визначено такі пріоритетні напрями вдосконалення безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади: розвиток нормативно-правової бази, що регулює безпекове партнерство; інституціоналізація комунікаційних платформ та консультативних форматів із залученням громадськості; підвищення прозорості та підзвітності органів влади перед суспільством; розбудова потенціалу та посилення спроможностей інститутів громадянського суспільства безпекового спрямування; поглиблення компетентності представників влади щодо комунікації та співпраці з громадськістю.

6. Для реалізації цих пріоритетів запропоновано комплекс інституційно-правових, організаційно-комунікаційних та освітньо-просвітницьких механізмів. Зокрема, необхідними є удосконалення законодавства про демократичний цивільний контроль, розроблення кодексів комунікації і співпраці між органами влади та ІГС, впровадження сучасних е-платформ для громадського обговорення безпекових питань, підготовка публічних службовців з питань взаємодії з громадськістю тощо. Ефективність реалізації цих механізмів залежатиме від політичної волі керівництва держави, активності громадянського суспільства, поєднання нормотворчих зусиль із реальними змінами в практиці безпекового врядування.

7. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми безпекової взаємодії громадянського суспільства та органів влади в Україні. Перспективними напрямами подальших наукових розвідок можуть бути

адаптація кращих зарубіжних практик безпекового партнерства до українських реалій, розроблення інноваційних технологій комунікації влади і громадськості з використанням сучасних діджитал-інструментів, вивчення проблем ефективності недержавного сектору безпеки в Україні тощо.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Barber B. R. A Critique of 'Civil Society'. CIVIL: *International Review of Civil Society*. 1998. Vol. 2. P. 9-15.
2. Begma V., Chekh O. Civil Society's Role in Defence Reform in Ukraine. Geneva: DCAF, 2022. 68 p.
3. Bondarenko S., Bodenchuk L. Volunteer Movement in Ukraine during the Russian Aggression: Challenges and Perspectives. Connections. *The Quarterly Journal*. 2022. Vol. 21, No. 1. P. 45-60.
4. Börzel T. A. Organizing Babylon – On the Different Conceptions of Policy Networks. *Public Administration*. 1998. Vol. 76, Iss. 2. P. 253-273.
5. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
6. Dufort P. Actor-Network Theory and CSDP: Exploring the Potential for Understanding Network-Enabled Cooperation. *Cooperation and Conflict*. 2020. Vol. 55, No. 2. P. 216-233.
7. Fluri P., Badrack M. Парламентський контроль і цивільний нагляд за сектором безпеки: актуальні виклики. Женева: DCAF, 2022. 48 с.
8. Fluri P., Badrak V. Civilian and Democratic Control of the Security Sector: Ukrainian Realities and the Experience of Western Partners. Kyiv: Center for Army, Conversion and Disarmament Studies, 2019. 80 p.
9. Gellner E. Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals. London: Hamish Hamilton, 1994. 240 p.
10. Good Governance of the Security Sector: Parliaments and Civil Society – Oversight and Management. Geneva: DCAF, 2022. 146 p.
11. Gutmann A., Thompson D. Democracy and Disagreement. Cambridge: Harvard University Press, 1998. 432 p.
12. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge: MIT Press, 1996. 676 p.

13. Hartog L. Good Governance of Ukraine's Security Sector: Monitoring and Advocacy Guidelines. Kyiv: Centre for European Security Studies, 2021. 60 p.

14. Jackson S. Crowdsourcing for National Security. *The Cyber Defense Review*. 2020. Vol. 5, No. 2. P. 35-44.

15. Kaldor M. New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. Cambridge: Polity Press, 2012. 268 p.

16. Katzenstein P. J. The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics. New York: Columbia University Press, 1996. 560 p.

17. Krastev I., Leonard M. Europe's Shattered Dream of Order: How Putin Is Disrupting the Atlantic Alliance. *Foreign Affairs*. 2015. Vol. 94, No. 3. P. 25-33.

18. Kyryliuk V., Shevchenko M., Karpiak M. Volunteers and Civil Society Organizations as Elements of the Ukrainian Defense and Security Sector. *National Security and Defence*. 2022. No. 1-2 (191-192). P. 137-144.

19. Lašas A., Giedraitytė B. Facing the Challenge of Hybrid Threats: The Role of Civil Society. Vilnius: General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, 2021. 216 p.

20. March J. G., Olsen J. P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *The American Political Science Review*. 1984. Vol. 78, No. 3. P. 734-749.

21. Müller J.-W. Constitutional Patriotism. Princeton: Princeton University Press, 2007. 216 p.

22. Munich Security Conference. A Primer to the MSC Innovation Board. 2021. URL: https://securityconference.org/assets/02_Dokumente/01_Publikationen/20210224_A_Primer_to_the_MSC_Innovation_Board.pdf (last accessed: 10.12.2024).

23. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 152 p.

24. On democratic oversight of the security sector in member states: Resolution 1713 (2010) / Parliamentary Assembly of the Council of Europe. URL: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17840 (last accessed: 10.12.2024).

25. Putnam R.D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993. 280 p.

26. Rhodes R.A.W. Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability. Buckingham: Open University Press, 1997. 252 p.

27. Rosenblum N. L. Membership and Morals: The Personal Uses of Pluralism in America. Princeton: Princeton University Press, 2000. 444 p.

28. Scenarios for the Future of Civil Society Security Cooperation / Ed. By G. Schaub Jr. Garmisch-Partenkirchen: George C. Marshall European Center for Security Studies, 2020. 48 p.

29. Security Sector Governance and Reform: Guidelines for OSCE Staff. Vienna: OSCE, 2016. 48 p. URL: https://www.osce.org/secretariat/231176 (last accessed: 10.12.2024).

30. Šešelgytė M. Exploring the Role of Civil Society Organizations in Societal Resilience Against Information Warfare: Case Studies from the Baltics. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 2021. 34 p.

31. Taylor C. Invoking Civil Society. Contemporary Political Philosophy: An Anthology. Malden: Blackwell, 1997. P. 69-73.

32. Ullman R. H. Redefining Security. *International Security*. 1983. Vol. 8, No. 1. P. 129-153.

33. Wæver O. Securitization and Desecuritization. On Security / Ed. By R. D. Lipschutz. New York: Columbia University Press, 1995. P. 46-86.

34. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 429 p.

35. Wynn A. H. On the Meaning of National Security. *Air University Review*. 1974. Vol. 25, No. 6. P. 76-88.

36. Абрамов В.І. Духовна безпека України: духовна безпека як мета і базова цінність державної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1845 (дата звернення: 10.12.2024).

37. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2022 році». К.: НІСД, 2022. 512 с.

38. Бєлєсков М. Служба безпеки України та громадянське суспільство: підзвітність і прозорість vs секретність? Київ: Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, 2022. 36 с.

39. Бєлов Д., Вдовіченко М. Стан та перспективи нормативно-правового забезпечення взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства щодо реформи сектору безпеки України. Київ: ІСЕД, 2021. 58 с.

40. Білинська М.М. Розвиток експертно-аналітичного забезпечення публічного управління. *Вісник НАДУ*. 2022. № 4. С. 86-97.

41. Білоус А.О., Сивак Т.В. Роль інститутів громадянського суспільства у формуванні безпекового середовища України. *Державне управління: теорія та практика*. 2019. № 1. С. 92-101.

42. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років. К.: Генеральний штаб ЗС України, 2020. 42 с.

43. Вінников О.Ю. Організації громадянського суспільства в Україні: правда, брехня та державна статистика. *Дзеркало тижня*. 2021. № 12. С. 56-61.

44. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ: НІСД, 2016. 528 с.

45. Войтович Р.В. Механізми реалізації публічного управління в умовах соціальних трансформацій. *Вісник НАДУ*. 2021. № 3. С. 21-28.

46. Гаращенко С. Як розвивати стратегічну аналітику з питань національної безпеки в Україні: досвід США. Аналітична записка / Центр безпекових досліджень «СЕНСС». 2022. URL: https://censs.org/wp-content/uploads/2022/10/USA-experience.pdf (дата звернення: 11.12.2024).

47. Гетьман А.Б. Нормативно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 162-170.

48. Гончаренко М.А. Дискурсивні практики української державності в

умовах зовнішньої військової агресії. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2019. Т. 22, № 11. С. 142-151.

49. Грицяк Н.С. Інституційні механізми взаємодії влади та громадянського суспільства. *Вісник НАДУ*. 2023. № 1. С. 148-159.

50. Демченко І.С. Свобода інформації vs таємниця в секторі безпеки і оборони: де баланс? *Інформація і право*. 2021. № 1(36). С. 174-183.

51. Дрешпак В.М. Комунікаційні аспекти публічного управління в умовах безпекових викликів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2022. № 2. С. 62-73.

52. Дрьомов С.В., Тютюнник В.П. Актуальні пропозиції щодо удосконалення безпекового законодавства України. *Наука і оборона*. 2022. № 1. С. 56-62.

53. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 9-23.

54. Етичний кодекс ученого України / Нац. академія наук України. URL: https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrajiny.pdf (дата звернення: 09.12.2024).

55. Загороднюк С.В. Механізми фінансування громадських ініціатив у сфері безпеки. *Теорія та практика державного управління*. 2023. № 2. С. 158-169.

56. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2021 рік / Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. Київ, 2022. 88 с.

57. Звіт про діяльність Центру безпекових досліджень «CEHCC» за 2021 рік. URL: https://censs.org/wp-content/uploads/2022/02/CENSS-Annual-Report-2021.pdf (дата звернення: 10.12.2024).

58. Зелені книги у сфері СЗР / За ред. О. Резнікової. Київ: НІСД, 2022. 206 с.

59. Каздобіна А.І. Роль волонтерства у формуванні та реалізації державної політики у воєнній сфері. Інвестиції: практика та досвід.

2021. № 22. С. 36-43.

60. Карпінець М.Д. Громадський контроль як механізм демократизації сектору безпеки і оборони України. *Політикус*. 2020. Вип. 3. С. 92-97.

61. Кириленко В.І., Тютюнник В.П. Основні напрями та механізми трансформації системи державного управління у сфері національної безпеки України. *Наука і оборона*. 2020. № 4. С. 10-16.

62. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення. К.: К.І.С., 2000. 192 с.

63. Комунікаційна стратегія Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Київ, 2021. 26 с.

64. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 10.12.2024).

65. Корнієнко С.А. Реалізація цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: стан та шляхи удосконалення. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 26-31.

66. Коропатнік І. М., Шопіна І. М. Роль волонтерського руху в реформуванні Збройних Сил України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 140-145.

67. Кравченко В.Ю. Критичний дискурс-аналіз як метод дослідження владно-суспільних відносин. *Грані*. 2020. Т. 23, № 1-2. С. 79-86.

68. Кременовська І.В., Кучерява З.П., Румянцева В.В. Методологія наукових досліджень у сфері публічного управління та адміністрування: навч. посіб. К.: НАДУ, 2021. 240 с.

69. Куйбіда В.С. Формування та реалізація нової системи публічного управління в Україні. Київ: НАДУ, 2021. 320 с.

70. Мартинюк В., Мисик В. Безпековий вимір громадянської самоорганізації в Україні. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. 2021. 45 с.

71. Марутян Р.Р. Громадянське суспільство як суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки України. *Information Technology and Security*. 2021. Vol. 9,

Iss. 1. P. 178-187.

72. Мелешкіна Є.Ю. Можливості якісного аналізу мережевих зв'язків щодо політичних процесів. 2015.

73. Мельник О., Сунгуровський М. Співпраця неурядового сектора та державних органів у сфері забезпечення національної безпеки. Київ: НІСД, 2020. 24 с.

74. Мельник Ю.В. Розвиток громадянського суспільства в контексті забезпечення національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17-18. С. 132-137.

75. Мережа хабів громадянського суспільства. «Безпека в регіонах»: Результати 4 сесії обговорень. 2021. URL: https://www.hubs.org.ua/bezpeka-v-regionah-rezultaty-4-sesiyi-obgovoren/ (дата звернення: 10.12.2024).

76. Національний Форум «Трансформація України» визначив 12 напрямів змін для перемоги та відбудови України / Український кризовий медіа-центр. 2022. URL: https://uacrisis.org/uk/natsionalnyj-forum-transformatsiya-ukrayiny-vyznachyv-12-napryamiv-zmin-dlya-peremogy-ta-vidbudovy-ukrayiny (дата звернення: 12.12.2024).

77. Оболенський О.Ю. Розвиток місцевого самоврядування в системі публічного управління. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. № 3. С. 28-39.

78. Опалько Ю.В., Лелет А.Ю. Правове регулювання участі громадянського суспільства у демократичному цивільному контролі над сектором безпеки та оборони України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. С. 78-83.

79. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (жовтень 2022р.) / Центр Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-oriientatsii-gromadian-zhovten-2022r (дата звернення: 08.12.2024).

80. Панченко Т. В. Методологія дослідження державно-громадської взаємодії у сфері національної безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2019. Т. 30(69), № 2. С. 92-97.

81. Пашинський В. Й. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: сутність, стан і напрямки вдосконалення. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 35-41.

82. Петренко Т. В. Використання соціологічних методів у дослідженнях проблем національної безпеки. *Наука і оборона*. 2021. № 1. С. 45-51.

83. Петроє О.В. Інституціональний діалог у системі публічного управління. Київ: НАДУ, 2022. 256 с.

84. Платформа «Вільний Донбас». URL: https://freedonbas.org/ (дата звернення: 10.12.2024).

85. Полякова Л.І., Русначенко А.М. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки: досвід країн Балтії та його значення для України. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3(91). С. 205-214.

86. Правозахисні організації закликають Президента ветувати недемократичний закон «Про санкції» / Центр прав людини ZMINA. 2021. URL: https://zmina.info/statements/pravozahysni-organizacziyi-zaklykayut-prezydenta-vetuvaty-nedemokratychnyj-zakon-pro-sankcziyi/ (дата звернення: 12.12.2024).

87. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 № 975-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15 (дата звернення: 10.12.2024).

88. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15 (дата звернення: 10.12.2024).

89. Про затвердження Положення про Міністерство у справах ветеранів України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-п (дата звернення: 10.12.2024).

90. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік: Указ Президента України від 26.05.2020 № 203/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020 (дата звернення: 10.12.2024).

91. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 05.12.2022).

92. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18 (дата звернення: 08.12.2024).

93. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12 (дата звернення: 10.12.2024).

94. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Державна політика сприяння становленню громадянського суспільства в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.06.2022 № 2325-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-20#Text (дата звернення: 12.12.2024).

95. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020 (дата звернення: 10.12.2024).

96. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України»: Указ Президента України від 20.08.2021 № 372/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2021 (дата звернення: 10.12.2024).

97. Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 № 912-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20 (дата звернення: 08.12.2024).

98. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12 (дата звернення: 10.12.2024).

99. Про схвалення Концепції розвитку сектору безпеки і оборони

України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2020 № 283-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283-2020-р (дата звернення: 10.12.20224).

100. Прокопенко Л.Л. Модернізація системи підготовки фахівців для сфери публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 1. С. 124-135.

101. Резнікова О.О. Забезпечення національної стійкості в Україні: стратегічні пріоритети та механізми забезпечення. Київ: НІСД, 2022. 400 с. 10. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ: Основи, 2002. 750 с.

102. Резнікова О.О. Забезпечення національної стійкості в Україні: концептуальні засади та практичні заходи. *Стратегічна панорама*. 2020. № 1. С. 44-54.

103. Резнікова О.О. Розвиток безпекової спроможності суспільства в умовах зовнішньої агресії: досвід України та країн-членів НАТО. *Стратегічна панорама*. 2019. № 2. С. 48-56.

104. Резнікова О.О. Розвиток організаційних спроможностей українського суспільства в контексті забезпечення національної стійкості. *Стратегічні пріоритети*. 2021. № 2 (59). С. 13-24.

105. Резнікова О.О., Цюкало В.Ю., Паливода В.О., Дрьомов С.В., Сьомін С.В. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 58 с.

106. СБУ провела масштабні кібернавчання «Захисник UA». 2021. URL: https://ssu.gov.ua/novyny/7906-sbu-provela-masshtabni-kibernavchannia-zakhysnyk-ua (дата звернення: 10.12.2024).

107. Сектор безпеки України: виклики сьогодення: Аналітична доповідь / За заг. ред. О. Л. Лутковської. К.: НІСД, 2022. 112 с.

108. Семигіна Т., Лиховид Д. Як провести якісне напівструктуроване інтерв'ю та глибинне інтерв'ю: Методичні рекомендації для дослідників. К.: Pact Inc., 2020. 42 с.

109. Смолянюк В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. № 3 (38). С. 107-126.

110. Стійкість громадського сектору безпеки до сучасних викликів в Україні: результати дослідження / Центр Разумкова, 2021. 160 с.

111. Сьомін С., Шипілова Ю., Меренюк Д. Громадська участь у демократичному врядуванні сектором безпеки: передумови та перешкоди в сучасній Україні. Експертний коментар. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2021. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/gromadska-uchast-u-demokratychnomu-vryaduvanni-sektorom-bezpeky (дата звернення: 10.12.2024).

112. Тарасенко Т. М. Механізми демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: проблеми та шляхи вирішення. *Економіка та держава*. 2021. № 1. С. 139-144.

113. Требін М.П. Формування системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2019. № 4(43). С. 166-178.

114. Трощинський В. П. Нормативно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2487 (дата звернення: 12.12.2024).

115. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Індекс демократичності сектору безпеки: результати оцінювання. 2021. URL: https://helsinki.org.ua/articles/indeks-demokratychnosti-sektoru-bezpeky-rezultaty-otsinyuvannia/ (дата звернення: 01.12.2024).

116. Федірко О. Парадигма української системи нацбезпеки в умовах гібридної війни: політико-правові виміри. *Зовнішні справи*. 2018. № 7-8. С. 48-53.

117. Фонд «Демократичні ініціативи». Безпекові виклики у сприйнятті громадян та експертів. 2021. URL: https://dif.org.ua/article/bezpekovi-vikliki-u-spriiynyatti-gromadyan-ta-ekspertiv (дата звернення: 12.12.2024).

118. Хилько М. Національна безпека України: правові аспекти взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Політичний менеджмент.* 2020. № 6. С. 91-102.

119. Центр демократії та верховенства права. Активність громадянського суспільства у безпековій сфері. Щорічний моніторинг за 2021 рік. URL: https://cedem.org.ua/analytics/aktyvnist-gromadskogo-sektoru-bezpeky-2022/ (дата звернення: 12.12.2024).

120. Центр досконалості керівництва у секторі безпеки. Курс «Лідерство у секторі безпеки». URL: https://securitygovernance.org/ua/LSIUA-20/ (дата звернення: 12.12.2024).

121. Центр Разумкова. Інституційна спроможність українських аналітичних центрів у сфері безпеки та оборони: думка експертів. 2019. 60 с.

122. Чаплай І. В. Методологічні підходи до аналізу ефективності комунікацій органів державної влади з громадськістю у сфері безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1802 (дата звернення: 12.12.2024).

123. Чукут С.А. Цифрова трансформація публічного управління в Україні: нові виклики та можливості. *Державне управління: теорія та практика*. 2022. № 2. С. 38-49.

124. Шевчук В.П. Шляхи розширення доступу громадськості до інформації у сфері національної безпеки України. *Наше право*. 2022. № 2. С. 107-113.